

KULTUURIMINISTEERIUM

**EESTI AJALOOLISED
LOODUSLIKUD PÜHAPAIGAD.
UURIMINE JA HOIDMINE**

**VALDKONNA ARENGUKAVA
2013–2020**

Sisukord

SISUKORD.....	2
SISSEJUHATUS.....	3
1. ÜLEVAADE ARENGUKAVA RAKENDAMISEST I TEGEVUSPERIOODIL	5
1.1. ARENGUKAVA OBJEKT JA KASUTATAVAD PÕHIMÕISTED.....	8
1.1.1 Ajaloolised looduslikud pühapaigad.....	8
1.1.2 Loodusliku pühapaiga määratlemise lähtekohad	8
1.1.3 Looduslike pühapaikade peamised rühmad	9
1.2. AJALOOLINE TAUST	10
1.2.1 Eesti ajalooliste looduslike pühapaikade eripära.....	10
1.2.2 Looduslike pühapaikade uurimine	10
1.2.3 Looduslike pühapaikade hoidmine.....	12
1.3. HETKEOLUKORRA ANALÜÜS.....	12
1.3.1 Vajadus kaitsta looduslike pühapaiku ja nendega seotud vaimset pärandit.....	12
1.3.2 Pühapaikade kasutamine.....	16
1.4.2. Seadused ja rahvusvahelised lepped.....	17
1.4.3. Senised väliuuringud ja andmekogu	22
1.4.4. Üldhinnang olukorrale.....	23
2. ARENGUKAVA STRATEEGILISED EESMÄRGID JA TEGEVUSED	24
2.1. TAOTLUSED.....	24
2.2. EESMÄRGID, MEETMED, TULEMUS- JA VÄLJUNDNÄITAJAD	24
EESMÄRK 1 70-s EESTI KIHELKONNAS ON LOODUSLIKUD PÜHAPAIGAD INVENTEERITUD	25
MEEDE 1.1 Kaardistamiseks ja inventeerimiseks vajalike eelduste ja infrastruktuuri.....	27
loomine.....	27
MEEDE 1.2 Looduslike pühapaikade kaardistamine ja inventeerimine.....	27
EESMÄRK 2 INVENTEERITUD JA SÄILINUD PÜHAPAIGAD ON VÕETUD KAITSE ALLA	28
MEEDE 2.1 Looduslike pühapaikade õigusliku seisundi täpsustamine.....	29
MEEDE 2.2 Looduslike pühapaikade kaitse korraldamine.....	29
EESMÄRK 3 LOODUSLIKE PÜHAPAIKADE ANDMEKOGU ON KÄTTESAADAV PLANEERINGUTE NING KULTUURIMÄLESTISTE- JA LOODUSKAITSEGA TEGELEVATELE INSTITUTSIOONIDELE.....	30
MEEDE 3.1 Looduslike pühapaikade andmekogu koostamine ja arendamine.....	31
EESMÄRK 4 TOIMUVAD PÜHAPAIKU TUTVUSTAVAD JA VÄÄRTUSTAVAD TEGEVUSED	32
MEEDE 4.1 Avalikkuse teadlikkuse tõstmine ja loodushoidlike väärtushinnangute	33
kujundamine	33
MEEDE 4.2 Arengukava raames toimunud uuringute tulemuste tutvustamine	34
EESMÄRK 5 TOIMUB PÜHAPAIKADE JÄRJEKINDEL KORRASTAMINE JA TÄHISTAMINE	35
MEEDE 5.1 Looduslike pühapaikade korra- ja tähistustööde korraldamine.....	35
MEEDE 5.2 Maaomanike nõustamissüsteemi väljatöötamine ja rakendamine	36
3. ARENGUKAVA MAKSUMUSE PROGNOOS MEETMETE LÕIKES	38
4. ARENGUKAVA RAKENDAMINE JA SEIRE	39
5. ARENGUKAVA SEOSSED TEISTE STRATEEGILISTE DOKUMENTIDEGA	42

SISSEJUHATUS

Ajaloolised looduslikud pühapaigad on loodusliku välisilmega paigad ja maastikud, millega seostub ohverdamisele, pühakspidamisele, ravimisele, palvetamisele vm usulisele või rituaalsele tegevusele viitavaid folkloorseid, arheoloogilisi, ajaloolisi, etnoloogilisi vm andmeid. Arengukava “Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine” hõlmab maa-alasid ja üksikmälestisi, mille aktiivse kasutamise algus ulatub 20. sajandist varasemasse aega.

Looduslikud pühapaigad on Eesti ja samuti inimkonna vanimad kaitsealad, kus on keskkonna maastikulist ja liigilist mitmekesisust kaitstud põlisrahvaste usundist ja tõekspidamistest lähtuvalt mäletamata aegadest peale.¹ Pühapaikades tihedalt põimunud loodus- ja kultuuripärandil on eesti ja soome-ugri identiteedi, usuvabaduse, piirkondliku arengu ning muinsus- ja looduskaitse alal oluline tähendus ja väärtus ka praegu. Sellest tulenevalt peab valdav osa Eesti elanikkonnast looduslike pühapaikade kaitsmist oluliseks.²

¹ Rahvusvahelise Looduskaitseliidu (IUCN) suunised „Looduslikud pühapaigad. Juhend kaitsealade valitsejatele“: http://www.maavald.ee/failid/IUCN_SNS_Estonia.pdf

² Looduslike pühapaikade arengukava I rakendusperioodi koondaruanne: http://hiis.ee/files/Koondaruanne_2008_2012.pdf

Vastupidiselt ühiskonna ootustele ning sobimatult looduslike pühapaikade väärtusele on valdav enamus neist kaardistamata ning äärmiselt ohustatud. Lähematel kümnenditel on vähese uurituse ja kaitstuse tõttu jäädavalt hävimisohus sajad ajaloolised looduslikud pühapaigad.

Lähtudes arengustrateegia Säästev Eesti 21³ aluspõhimõttest – ühendada üleilmsest konkurentsist tulenev edukusenõue säästva arengu põhimõtete ning Eesti traditsiooniliste väärtuste ja omanäolise kultuuriruumi säilitamisega – seab käesolev arengukava oma üldeesmärgiks meie ajalooliste looduslike pühapaikade väärtustamise ja püsijäämise. Vastukaaluks üleilmastumisele hindavad inimesed üha rohkem kohalikku pärandit ning kõike, mis kannab nende identiteeti, sealhulgas hiisi ja teisi looduslikke pühapaiku. Korrastatud ja väärtustatud pühapaigad on üheks eelduseks maapiirkondade tasakaalustatud arengule, noorte sidumisele esivanemate kodukohtadega, samuti säästvate ja loodushoidlikule eluviisile.

Selleks, et tagada looduslike pühapaikade ning nendega seotud kultuuriliste, looduslike ja sotsiaalsete väärtuste säilimine, taastumine, taaselustamine ja kasutamine, on asjassepuutuvate probleemide süsteemne lahendamine riiklikul tasandil vältimatu. Eesmärgi saavutamiseks on vajalik jätkata looduslike pühapaikade valdkondliku arengukava I rakendusperioodil alustatud tegevusi: toetada looduslike pühapaikade õigusliku regulatsiooni täpsustamist, nende kaitse tõhustamist, looduslike pühapaikade inventeerimist ja vastava andmekogu loomist, valdkonda populariseerivaid tegevusi, looduslike pühapaikadega seotud maaomanike ja -valdajate nõustamissüsteemi loomist ning pühapaikade säilitamiseks vajalike toetusmeetmete väljatöötamist ja rakendamist.

Arengukava peamisteks sihtrühmadeks (kasusaajateks) on looduslike pühapaikade omanikud, kohalikud omavalitsused, eesti traditsioonilise loodususe tavade järgijad ja uurijad, pärandkultuuri, looduse- ja ajaloo huvilised ning ühiskond tervikuna. Arengukava elluviimise tulemusena peaks paranema ülevaade pühapaikade asukohast ja piiridest, täpsustuma neid puudutav õiguslik ja halduslik korraldus, tõusma teadlikkus looduslike pühapaikade väärtuslikkusest ning laienema võimalused nendega seotud usuliste ja kultuuriliste traditsioonide jätkamiseks ning nende loodushoidlikuks külastamiseks.

Arengukava on kavandatud aastateks 2013–2020 ning on jätkuks aastatel 2008–2012 toimunud arengukava esimesele rakendusperioodile. Arvestades probleemide aktuaalsust ja nende lahendamise seotud tegevuste ning selleks vajalike rahaliste vahendite mahukust, jätkatakse samalaadse meetmetekavaga samuti järgmisel tegevusperioodil peale 2020. aastat.

³ http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=90658/SE21_est_web.pdf

1. ÜLEVAADE ARENGUKAVA RAKENDAMISEST I TEGEVUSPERIOODIL

Arengukava I tegevusperioodi peamised ettevalmistused toimusid aastatel 2005-2008, kui kultuuriministri moodustatud töörühmad valmistasid ette arengukava lähtekohad ning koostasid valdkondliku arengukava “Eesti looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine. 2008-2012”.⁴ Arengukava kinnitas kultuuriminister korraldusega nr 146 01.04.2008.⁵

Arengukava I perioodi peamiste eesmärkidena sõnastati:

- Kolmandikus Eesti kihelkondades on looduslikud pühapaigad inventeeritud.
- Inventeeritud ja säilinud looduslikud pühapaigad on võetud kaitse alla.
- Looduslike pühapaikade andmekogu on kättesaadav planeeringute ning kultuurimälestiste- ja looduskaitsega tegelevatele institutsioonidele.
- Toimuvad looduslike pühapaiku tutvustavad ja väärtustavad tegevused.
- Toimub looduslike pühapaikade järjekindel korrastamine ja tähistamine.

Kavandatud eesmärkide saavutamiseks moodustati Muinsuskaitseametis arengukava juhtnõukogu⁶, mille peamine ülesanne on arengukava täitmiseks eraldatud riiklike vahendite kasutamise üldine kavandamine ja kontroll. Arengukava rakendamiseks loodi 2008. aasta septembris Tartu Ülikoolis looduslike pühapaikade arengukava rakenduskeskus, palgati projektijuhid ning moodustati Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade ekspertrühm⁷.

Arengukava eesmärkide saavutamiseks vajaliku kompetentsi ning vahendite koondamiseks on tulemuslikult kaasatud erinevaid kõrgkoole, teadus- ja riigiasutusi, mittetulundusühendusi ning arendatud rahvusvahelist koostööd.

Tartu Ülikooli pühapaikade keskuse juhtimisel on valminud pühapaikade inventeerimismetoodika, programmeeritud pühapaikade andmekogu ning valminud pühapaikadega seotud seadusemuudatuste eelnõu kavand ja seletuskiri, koostatud pühapaikade jätkusuutliku haldamise suunised ning avaldatud eesti keeles Rahvusvahelise Looduskaitseliidu (IUCN) looduslike pühapaikade haldamise juhend. Keskkonnakasutuse ruumilise kasutuse planeerimisega tegelevaid asutusi on nõustatud pühapaikade küsimustes.

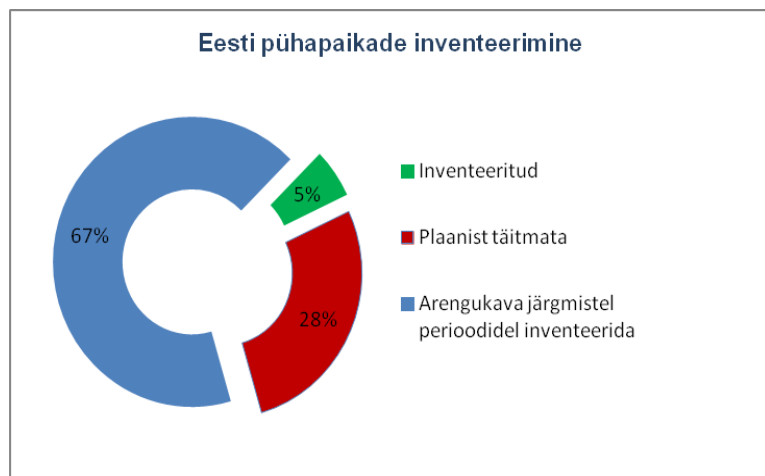
⁴ Arengukava tekst: http://dokreg.kul.ee/public/080327_pyhapaikade_arengukava.100737.doc

⁵ Ministri käskkiri: http://dokreg.kul.ee/public/080327_pyhapaikade_arengukava_kinnit.100737.doc

⁶ Ministri käskkiri 03.06.2008 nr 276:

http://dokreg.kul.ee/index.php?id=10319&op=doc_details&dok_id=4496&asutus_id=1

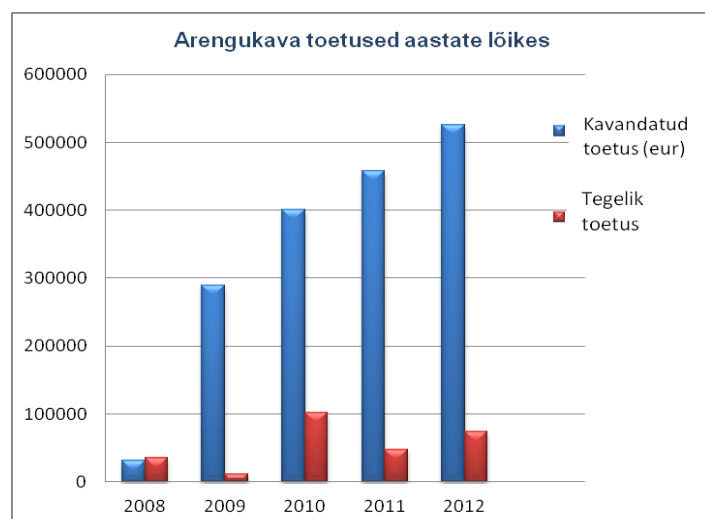
Kulukamad eesmärgid, eelkõige pühapaikade kaardistamine ja inventeerimine on paraku alles algusjärgus. Arengukava esimesel rakendusperioodil inventeerida kavatsatud 1/3 Eesti kihelkondadest on inventeeritud viis, ehk seitse korda vähem plaanitust. Rakendamist ootavad ka

pühapaikade kaitse tagamiseks vajalikud seadusemuudatused ning seejärel ka pühapaikade kaitse ümberkorraldamine. Arengukava järgmise perioodi lükkub täies mahus pühapaikade korrastamiseks vajalike toetusmeetmete väljatöötamine ja rakendamine.

Pehmema ning vähem kulukama meetmena pöörati tähelepanu avalikkuse teavitamisele ning pühapaikade väärtustamisele. Arengukava I perioodil ilmus pühapaikade teemadel enam kui 700 artiklit ja intervjuud, korraldati iga-aastast Hiie sõbra ja hiite kuvavõistluse ning pühapaikade fotonäituse sarja ning valmistati pühapaikade teemalised dokumentaalfilmid „Hiite lummus“ ja „Eesti looduslikud pühapaigad“. Teavitustöö täpsemaks kavandamiseks korraldati avaliku arvamuse uuringuid.

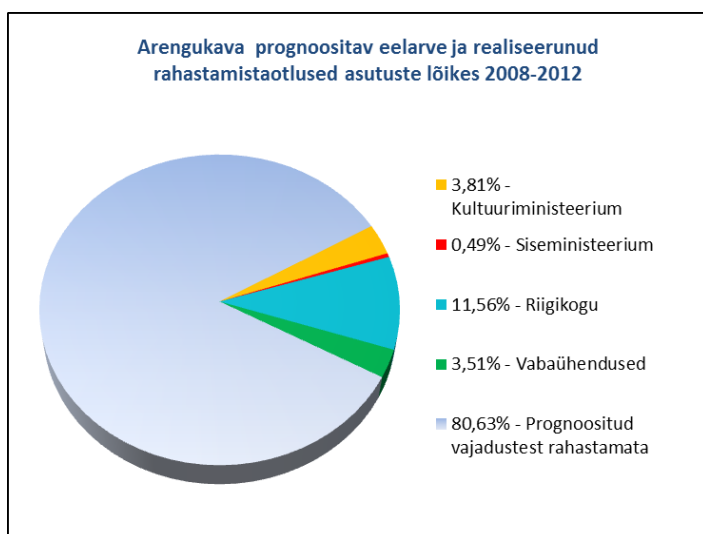
Asutuste nõustamiseks, avalikkuse teadlikkuse tõstmiseks, arengukava jooksul toimunud tegevuste tutvustamiseks ning maaomanike nõustamiseks korraldati 164 loengut ja ettekannet ning 83 teabepäeva, seminari, ekskursiooni jm sündmust. Eesti Maaülikoolis ja Tartu Ülikoolis korraldati looduslikele pühapaikadele pühendatud ainekursusi. Kihelkondlikul tasandil alustati usaldusisikute-nõustajate-eeskostjate võrgustiku loomist, mis peaks olema edaspidi võimeline tegutsema lisaks järelevalve tõhustajana ka nõustajatena pühapaikadega seotud asjus.

Arengukava prognoositavaks maksumuseks kavandati 1707560 eurot, sellest Kultuuriministeeriumi osa 159779,12 eurot. Riiklikke toetusi eraldati 270847,89 eurot, mis moodustab 15,86% prognoositud eelarvest. Sellest vahendas Siseministeerium 145718,55 eurot (53,80%) ning Kultuuriministeerium 125129,3 eurot (46,20%). Suurema osa toetustest

⁷ Ekspertühma koosseis: <http://www.fl.ut.ee/547529>

moodustasid ajutise iseloomuga Riigikogu ühekordsed eraldised.

Mittetulundusühenduste projektitaotluste raames rahastati arengukava tegevusi hinnanguliselt 60 000 euro ulatuses, mis moodustab arengukava prognoositud eelarvest 3,51%. Vabaühenduste initsiatiiv arengukava rakendamiseks oli siiski märksa suurem, sest esitatud projektitaotlustest leidis rahastamist kõigest kümnendik. Kokku eraldati arengukava tegevustele 330847,85 eurot, mis moodustab arengukava

kavandatud eelarvest 19,37%.

Kavandatust oluliselt väiksema finantseerimise tõttu täideti kavandatud eesmärkidest eelkõige need, mille maksumus oli väiksem, kuid mis olid arengukava üldise rakendamise seisukohalt võtmetähtsusega, või mille üldine kasutegur oli võimalikult suur – näiteks uurimismetoodika, andmekogu, õigusanalüüs ning avalikkuse teadlikkuse tõstmine.

Arengukava üheksa meetme koosseisus kavandatud 36 konkreetsest tegevusest täideti 20, osaliselt täideti 7 ning täitmata jäi 9 tegevust. Meetmete rakendamise tulemuslikkuse väljundnäitajatest täideti 10, osaliselt täideti 4 ja täitmata jäi 5 väljundnäitajat.

Täidetud on arengukava rakendamist võimaldavad strateegilised eesmärgid: loodud on uurimismetoodika, koostatud on pühapaikadega seonduvate õigusaktide analüüs ning seadusemuudatuste eelnõu ettepanekud, loodud on pühapaikade andmekogu ja see on seotud Kultuurimälestiste registriga. Arengukava I rakendusperioodi tegevuste üksikasjalik ülevaade on esitatud Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskuse koostatud koondaruandes.⁸

Võttes arvesse arengukava rakendamise perioodi (4 aastat 4 kuud) ning tegelikku rahastamist (19,37% prognoositud eelarvest), võib lugeda toimunud tegevused edukaks ning arengukava pikemaajalisi eesmärke silmas pidades väga vajalikeks. Seni tehtule toetudes on võimalik arengukava järgmisel perioodil teha pühapaikade kaitsmiseks vajalikud seadusemuudatused, korraldada ümber pühapaikade senine kaitse, algatada ulatuslikud ja kiireloomulised väliuuringud ning jätkata ka muude meetmete täitmist.

⁸ http://hiis.ee/files/Koondaruanne_2008_2012.pdf

1.1. ARENGUKAVA OBJEKT JA KASUTATAVAD PÕHIMÕISTED

1.1.1 Ajaloolised looduslikud pühapaigad

Ajaloolised looduslikud pühapaigad on loodusliku välisilmega paigad, millega seostub ohverdamisele, pühakspidamisele, ravimisele, palvetamisele vm usulisele või rituaalsele tegevusele viitavaid folkloorseid, arheoloogilisi, ajaloolisi, etnoloogilisi vm andmeid. Arengukava hõlmab maa-alasid ja üksikmälestisi, mille aktiivse kasutamise algus ulatub 20. sajandist varasemasse aega. Erandina hõlmab arengukava ka uuemaid ristipuid, millega seostub ajalooline matusekombestik.

Ajaloolised looduslikud pühapaigad võivad olla nii kompleks- kui üksikmälestised. **Kompleksmälestised** hõlmavad teatud maa-ala, mille piires võib eristada konkreetseid usulise või rituaalse tähendusega **üksikmälestisi** (nt pärimuse või toponüümide põhjal erilist tähendust kandvad puud, allikad, kivid, vared või lohud hiiealal).

Maa-alana määratletud mälestiste puhul hõlmab loodusliku pühapaiga mõiste ka maastiku pinnavorme, seal paiknevaid üksikobjekte ja taimestikku.

Looduslik pühapaik (inglise keeles *sacred natural site*) on rahvusvaheliselt kasutatav mõiste, mis Rahvusvahelise Looduskaitseliidu (IUCN) määratluse kohaselt tähendab maa- või veeala, millel on rahvastele ja kogukondadele eriline vaimne tähendus.

1.1.2 Loodusliku pühapaiga määratlemise lähtekohad

- Rahvaluulelised ja etnoloogilised andmed – arhiividesse talletatud ja elav kohapärimus, sh 18.–20. sajandi allikapublikatsioonides ja kodu-uurimuslikes materjalides sisalduv teave.
- Toponüümid – paiga sakraalsust (nt püha, hiis/iis, (h)ie, ohvri-, ravi-, taara- uku- vms), samuti rituaalseid tegevusi ja ravimistoiminguid või ravitavaid haigusi (nt silmaläte, maa-aluste kivi) väljendavad kohanimed.
- Arheoloogilised andmed: leiud ja leiuteated, pühapaigale viitavad kaevamistulemused.
- Ajaloolised andmed: kroonikates, ajaloolistel kaartidel jt kirjalikes allikates leiduv teave.
- Elav traditsioon (nt ravivee võtmine, ravimine, ohverdamine jms) või sellele viitavad märgid (nt sepanaelad puutüves, kivile viidud annid).

1.1.3 Looduslike pühapaikade peamised rühmad

1. Paigad/ maa-alad, mis võivad hõlmata erinevaid üksikmälestisi (sh hiie-traditsiooni ja toponüümikaga seotud paigad, salad ja metsad).
2. Üksikmälestised:
 - a. kivid;
 - b. üksikud puud, puuderühmad ja metsad;
 - c. veekogud:
 - i. allikad;
 - ii. jõed ja ojad;
 - iii. järved jt seisuveekogud;
 - iv. merealad (karid, madalikud).
 - d. maastikuvormid:
 - i. positiivsed pinnavormid: mäed, künkad, saared, soosaared;
 - ii. negatiivsed pinnavormid: orud, lohud, augud, karstilehtrid;
 - iii. muud pinnavormid: pangad, koopad jt.
 - e. kivivared;
 - f. ohvriaad;
 - g. ohverdamissunduse jt riitustega seotud teeäärsed paigad;
 - h. kalmed, millega või millel paiknevate looduslike üksikobjektidega (kivid, puud) seostub traditsioon pühadusest ja ohverdamisest;
 - i. katolikuaegsete kabelite looduslikud asupaigad.
3. Muud kombetalitustega seotud paigad:
 - a. üksikud ristipuud ja ristipuude rühmad;
 - b. lautsipuud;
 - c. muude maagiliste tegevustega (nt ilma muutmise, mehelesaamis- ja viljakusmaagia, kodukäija tõrjemaagia) seotud objektid.

1.1.4 Muud objektid

I Kaardistamise ja suulise traditsiooni talletamise tasandil hõlmatavad muud objektid

Arengukava raames korraldatavatel looduslike pühapaikade väliuuringutel on otstarbekas talletada ka muude pärimuspaikade ja muististe kohta käivat rahvapärimust ning kanda need kaardile.

1. Kalmed, kiriku- ja kabelikohad ning ristimäed, millega ei seostu traditsiooni pühadusest ega ohverdamisest.

2. Keskised jaanitulepaigad, mille aktiivse kasutamise algus ulatub 19. sajandist varasemasse aega.
3. Maastikul paiknevad üksikud kiviristid.
4. Rahvatraditsioonis eksimise ja nägemustega seotud paigad.
5. Peale XIX sajandit kasutusele võetud looduslikud pühapaigad
6. Lohukivid jm arheoloogilised muistised.

II Arengukavaga mittehõlmatavad objektid

1. Pühakodade riikliku programmiga hõlmatud ehitised (kirikuhooned, palvemajad).
2. Kirikaiad, kabelid, kihelkonnasurnuaiad ja muud uusaegsed kalmistud ja matusepaigad.
3. Loodusobjektid ja maastikud, millega ei seostu andmeid pühaks pidamise või religioosse kasutamise kohta.

1.2. AJALOOLINE TAUST

1.2.1 Eesti ajalooliste looduslike pühapaikade eripära

Ajaloolised looduslikud pühapaigad – hiied, pühad puud, allikad, ohvrikivid, ohvriaiad, ristipuud jm – on Eesti rahva ajaloo ja kultuuri oluline osa. Olles läbi sajandite ilmestanud meie looduskeskkonda ja kultuuriruumi, moodustavad nad ainulaadse mälestiste rühma, milles väljenduv mitmekihiline ja keerukas kultuuripärand sisaldab nii looduslikke kui ka materiaalse ja vaimse kultuuri tahke, ajaloolisi, arheoloogilisi, usundilisi, folkloorseid, etnoloogilisi ja keskkondlikke väärtusi. Tegemist on meie vana pärimuskultuuri olulise ja olemusliku nähtusega, mis on aastasadade kestel inimesi väga mitmekülgset mõjutanud.

Eesti looduslikud pühapaigad kujutavad endast laiemal taustal silmapaistvalt erilist ja haruldast nähtust, sest õhtumaises kristlikus Euroopas on samalaadsed muistised ja nendega seotud kultuuritraditsioon enamasti hääbunud. Vanade traditsioonide tavatult kauane püsimine tuleneb Eesti asendist, samuti siinse ühiskonna varasemast polariseerumisest maarahvaks ning võõra keele- ja kultuuritaustaga ülemkihiks.

1.2.2 Looduslike pühapaikade uurimine

19. sajandil alanud ulatusliku rahvaluulekogumise tulemusena on meie teadusasutustesse, arhiividesse ja muuseumidesse talletatud andmeid ligikaudsel hinnangul enam kui 2800 ajaloolise

loodusliku pühapaiga kohta. Pühapaikadega seostuv arvukas materjal on laiali eri institutsioonide andmekogudes ning on suures osas läbi töötamata.

Ajaloolisi looduslikke pühapaiku puudutavaid folkloristlikke, ajaloolisi, arheoloogilisi, loodusloolisi, kartograafilisi jm andmeid ning foto-, filmi, video- ja helimaterjale on talletatud Eesti Rahvaluule Arhiivi (edaspidi ERA), Eesti Rahva Muuseumi, Tallinna Ülikooli ajaloo instituudi, Eesti Keele Instituudi, Muinsuskaitseameti, Tartu Ülikooli arheoloogia kabineti (ajaloo- ja arheoloogia instituut), kohalike muuseumide jt kogudesse. Vastavaid andmeid leidub rohkesti ka loodusteaduslikes ja koduloolistes kogudes ning trükistes. Üksikasjalik ülevaade pühapaikadega seotud teabeallikatest on esitatud Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskuses koostatud ülevaates.⁹

Enne XXI sajandit ei ole ajaloolised looduslikud pühapaigad olnud eraldi objektina väliuuringute fookuses. Folkloristlikud välitööd on olnud enamasti frontaalsed, st kogutud on kõike, mis folkloori mõiste alla kuulub. Samuti pole looduslikud pühapaigad seni olnud ulatuslikumate arheoloogiliste inspeksioonide tähelepanu keskmes. Küll aga on koostatud mõned pühapaikade-teemalised uurimused.¹⁰

Ajalooliste looduslike pühapaikade uurimist on varasematel sajanditel takistanud eeskätt valitsevad ideoloogilised tõekspidamised ja õiguskorraldus, hilisemal ajal aga sobiva meetodika ja piisavate vahendite puudumine. Erinevate erialade teadlaste koordineeritud uurimis- ja kogumistööd on takistanud ka pühapaikade üldise andmekogu, sh kohateabe puudumine. Maa-ala määratlev kohateave on viimase ajani puudunud isegi arheoloogiamälestiseks tunnistatud pühapaikade kohta. Puuduliku kohateabe ja olemasolevate andmete hajususe tõttu ei ole erinevate loodusinventuuride (näiteks vääriselupaikade inventuur, pärandkoosluste inventuur) kavandamise ja teostamise käigus looduslikele pühapaikadele pööratud piisavalt tähelepanu.

Praegune uurimisseis võimaldab tõdeda suuri Eesti-siseseid piirkondlikke erinevusi pühapaikade liigilises koosseisus ja paiknemistiheduses. Samuti on võimalik esile tuua hiiekohtade jm pühaks peetud loodusobjektide suurt tähtsust meie kultuuris ning maastikulise ja bioloogilise mitmekesisuse hoidmises.

⁹ <http://hiis.ee/files/AndmeallikateUlevaade.pdf>

¹⁰ Näiteks: Loorits, O. 1935, Mulgimaa ohvrikohad; Viidalepp, R. 1940, Iseloomustavat Eesti ohvrikividest; Tamla, T. 1974, Veekogudega seotud kultuspaikadest Eestis.

1.2.3 Looduslike pühapaikade hoidmine

Looduslikud pühapaigad on võrreldes teiste loodus- ja kultuurimälestistega olnud ajalooliselt erakordselt ulatusliku ja püsiva surve all. Eestis valitsenud Saksa, Rootsi, Vene jm võimud ning legaalsed usuliikumised on kuni XIX sajandini mõtestanud looduslikke pühapaiku ideoloogilisest aspektist ning on sellest lähtuvalt korraldanud aktiivselt pühapaikade kahjustamist ja hävitamist ning nende pärimusliku kasutamise karistamist. Olles muudetud ühiskonnas seadusevastaseks nähtuseks, ohustas pühapaiku lisaks majanduslik tegevus.

Kultuuritraditsioonidest lähtuvalt on Eestis ajalooliste looduslike pühapaikade kaitse toiminud läbi sajandite n-õ rohujuure tasandil. Kogukonnas juurdunud käitumisnormid ja väärtushinnangud tagasid paljude pühapaikade asukoha saladuses hoidmise või aktiivse kaitse paiguti veel 20. sajandil.

Riiklikul tasandil hakati ajalooliste looduslike pühapaikade kaitsega ulatuslikumalt tegelema 1925. aastal, kui muinasvarade seadus määratles kaitstavate mälestistena loodusmuinasvarad, nagu ohvrikivid, ohvripaigad, hiiepuud ja pühad allikad. Nõukogude aeg tõi pühapaikade õiguslikus käsitluses tagasilanguse, kuid avas kaitsepraktikas ka uusi võimalusi. 1966. a asutatud Eesti Looduskaitse Seltsi algatusel võeti arheoloogia- ja loodusmälestistena riikliku kaitse alla kümned pühapaigad. Kuigi formaalselt kaitsti kitsalt vaid arheoloogilisi või looduslikke väärtusi, tagas loodus- ja muinsuskaitseametnike pärimusteadlikkus sageli pühapaikadele tervikliku kaitse.

1.3. HETKEOLUKORRA ANALÜÜS

1.3.1 Vajadus kaitsta looduslikke pühapaiku ja nendega seotud vaimset pärandit

Looduslikud pühapaigad moodustavad lahutamatu osa eestlaste aastatuhandete taha ulatuvast kultuuritraditsioonist. Samas on traditsioonide säilimine ja taastamine oluline tasakaalustatud ja jätkusuutliku arengu tagamisel nii kogu ühiskonna kui ka piirkondlikul ja kohalikul tasandil. Maailmakultuuriga lõimuv eesti kultuur vajab pidepunkte, mille ümber taasluua ja mõtestada rahvuslikku identiteeti. Meie traditsiooniliselt looduslähedase maailmavaate ja pärimuskultuuri säilitamisel ning tutvustamisel on pühapaikadel suur hariduslik, s.h keskkonnahariduslik ja kasvatuslik tähtsus. Konkreetsete paikadega seotud kohapärimuse ning kogukondlike ja perekondlike traditsioonide järjepidevuse säilitamine aitab väärtustada kodukohta, hoida paikkondliku kultuuripildi omanäolisust ja mitmekesisust ning tugevdada selle kaudu meie rahvuskultuuri tervikuna. Pühapaikadel kui ajalooliste rahvuslike kaitsealade võrgustikul ning nendega seotud

loodushoidlike traditsioonide tutvustamisel on väga oluline väärtus ka keskkonnahariduse edendamisel ning Eesti maastikulise mitmekesisuse ja elurikkuse hoidmisel ning taastamisel.

Seniste väliuuringute andmetel on suurema osa pühapaikade keskkonnaseisund halb. Möödunud sajandite jooksul on võõrvõimud Eesti looduslikke pühapaiku järjekindlalt kahjustanud ja hävitanud ning nendega seotud traditsioonide järgimist jõumeetoditega maha surunud. Nõukogude okupatsiooni ajal viljeldud suurpõllumajandus hävitas või kahjustas suurt hulka põlistest hiie- ja ohverdamiskohtadest. Pühapaikades või nende vahetus naabruses võib leida endiste põllumajandus- ja militaarrajatiste varemeid. Maaparandusest ja kaevandamisest tulenev põhjaveerežiimi rikkumine põhjustas paljude ohvriallikate kuivamise. Asustuse järjepidevuse katkemise ja linnastumise tõttu on pühapaikadega seotud elav pärimus ning traditsioonilised väärtushinnangud tänaseks kadumas.

Looduslikke pühapaiku kui ajaloolisi objekte ohustab elava pärimuse kustumine ning teadmatus nende olemasolust. Sageli mäletavad pühapaikade asukohti või nende olemasolu vaid üksikud vanainimesed. Kui uurijad ei jõua neid lähiaastatel küsitleda, kaovad ühiskonna jaoks pärandmaastikult jäädavalt paljud tähenduslikud ja väärtuslikud paigad. Sellest tulenevalt aheneb Eesti kultuuriruumi ulatus ning maastikuline mitmekesisus.

Kriitiline olukord on tingitud asjaoludest, et ajaloolisi looduslikke pühapaiku pole seni meetoodiliselt otsitud ja varasematel uuringutel talletatud asukohaandmed on liiga napid või vananenud. Samuti on meie kultuurmaastik 20. sajandil linnastumise ja suurpõllumajanduse tõttu varasemaga võrreldes oluliselt muutunud.

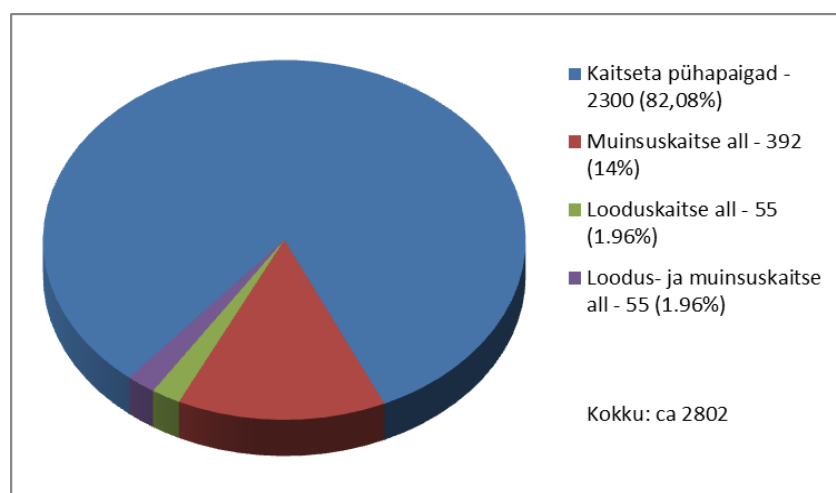
Vastava teabe puudumine või selle vähene kättesaadavus ei võimalda kohalikes, maakondlikes ja riiklikes arengukavades ning planeeringutes ajalooliste looduslike pühapaikadega piisavalt arvestada. Pühapaikadesse suhtumist iseloomustab sageli teadmatus ja hoolimatus. Suur hulk teadaolevaid ajaloolisi looduslikke pühapaiku on halvas seisukorras, kuna senine maakasutus ja kaitsekorraldus pole nende käsitlemist täpsemalt reguleerinud. Keskkonnakasutuse säästlikuks juhtimiseks, sh kohaliku kultuuripärandi hoidmiseks, vajavad kohalikud omavalitsused ja teised ruumilise planeerimisega tegelevad asutused tunduvalt enam looduslike pühapaikadega seotud teavet.

Pühapaikadega seotud teabe vähene kättesaadavus on takistuseks pärandkultuuri objektidega seotud põllumajanduslike ja erametsanduslike toetuste taotluste hindamisel, metsateatiste menetlemisel ja muude pühapaiku puudutavate haldustoimingute korraldamisel.

Ajalooliste looduslike pühapaikade vähene väärtustatus, teadmiste ja huvi puudumine, samuti pühapaikade ja neile omaste tunnuste mitmekesisus – pühapaigad seovad eneses looduslikke ja sotsiaalseid, vaimse ja materiaalse kultuuri aspekte – on seni tinginud nende paikade õigusliku määratlematuse. Eesti õigusaktides seni mitte üksnes ei puudu pühapaikade otsene regulatsioon, vaid isegi ei mainita nende olemasolu.

Muinsus- ja looduskaitse

Riiklikul tasandil on ajalooliste looduslike pühapaikade teatud aspektide kaitsega oma pädevuse raames seotud Kultuuriministeerium ja Keskkonnaministeerium. Siiski on tähelepanu looduslikele pühapaikadele olnud ebapiisav, mistõttu puudub rahuldav ülevaade nende arvust, paiknemisest ning seisukorrast, samuti säilinud looduslikest, ajaloolistest, arheoloogilistest, usundilistest jt väärtustest. Nappide finantsressursside ja koosseisude tõttu on kaardistatud ja riikliku kaitse alla võetud paikadest osa inventeerimata. Puudub ka õiguslik regulatsioon, mis käsitleks pühapaiku terviklike kultuurilis-looduslike mälestistena, sealhulgas vaimse kultuuripärandi ja rahvusliku mälu kandjatena.

Ajalooliste andmete ja värskemate uuringute põhjal on Eestis teada ligikaudu 2800 ajaloolist looduslikku pühapaika. Neist on riikliku kaitse all ligikaudu 18 %. Lisaks on teada ligikaudu 700 ristipuud, millest on riikliku kaitse all kõigest kümnekond.

Kultuuriministeeriumi haldusalas tegutsev Muinsuskaitseamet korraldab Muinsuskaitseaduse alusel kultuurimälestiseks tunnistatud kinnismälestiste kaitset, mille hulgas on ligikaudu 450 looduslikku pühapaika (www.muinas.ee).¹¹ Neist enamus kuulub arheoloogiamälestiste kategooriasse ja väike osa ajaloomälestiste hulka. Sellest tulenevalt on looduslike pühapaikade kaitse korraldamisel keskendunud aspektidele, mis seonduvad kitsalt materiaalse kultuuripärandiga. Samuti on mitmetes pühapaikades võetud kaitse alla üksnes osa nende maa-alast ja seal asuvatest üksikobjektidest.

¹¹ Kuni looduslikud pühapaigad ei ole kogu Eestis kaardistatud, ei ole võimalik täpselt hinnata, kui paljud neist kattuvad arheologia- ja ajaloomälestistega.

Arengukava I rakendusperioodil loodi Muinsuskaitseametis looduslike pühapaikade eksperthinnangukogu, mis annab arheoloogiamälestiseks olevate või arheoloogiamälestiseks tunnistamist taotlevate ajalooliste looduslike pühapaikade kohta eksperthinnanguid tulenevalt Muinsuskaitseameti ülesannetest. Kuna seni puudub muinsuskaitseaduses loodusliku pühapaiga mõiste ning kultuurimälestiste hulgas ei ole looduslike pühapaikade mälestiste rühma, siis tegutseb nõukogu arheoloogiamälestiste eksperthinnangukogu alanõukoguna. Looduslike pühapaikade teemakäsitlus on kahes eksperthinnangukogus dubleeritud, samas ei võimalda puudulik õiguskorraldus pühapaiku terviklikult kaitsta.

Keskkonnaministeerium kaitseb looduskaitseaduse alusel ligikaudu tuhandet looduse üksikobjekti (<http://register.keskkonnainfo.ee/>), mille hulgas olevate pühapaikade arv ei ole täpselt teada, sest puudub vastav analüüs. Samuti ei ole teada, kui paljud pühapaigad asuvad looduskaitsealadel. Üksikobjekte, mille nimes kajastub sõna “hiie”, “püha”, või “ohvri” on kaitse all ligikaudu viiskümmend. Samas on teada mitmeid üksikobjektina looduskaitse alla võetud pühapaiku, mille nimes need sõnad ei kajastu. Loodusmälestiseks tunnistatud pühapaikade arvu, asukohta ja pindala täpset kindlaksmääramist takistab praegu pühapaikade üldise andmekogu ja pühapaikade kohateabe puudumine.

Tavaõiguslik kaitse

Viimastel kümnenditel on looduslike pühapaikade kaitse eest hea seisnud mitmed kodanikeühendused: Maavalla Koda, Eestimaa Looduse Fond, Eesti Roheline Liikumine, Paluküla Hiiemäe Hoiu Seltsing jt. Kodanikeühenduste ja üksikisikute, eriti pühapaikade eestkostjate teadlikkus ja meelekindlus on peatanud mitmed arendustegevused, mis oleksid muutnud jäädavalt mitmete pühapaikade ilmet ning vaesestanud Eesti maastikke ja kultuuriruumi.

Esivanemate tavaid järgivad põlismaalased austavad ja vajavad looduslikke pühapaiku ning on valmis nende kaitseks tegutsema. Loodusulisi põlismaalasi esindav Maavalla Koda¹² koos oma kohalike ühendustega on saanud pühapaikade peamiseks eestkostjaks Eestis. Maavalla Koda on rahvusvahelisel tasandil kaasatud looduslike pühapaikade kaitsmisega tegeleva IUCNi Delose algatuse¹³ ning Sacred Natural Site Initiative¹⁴ töösse.

¹² www.maavald.ee

¹³ <http://www.med-ina.org/delos/index.htm>

¹⁴ <http://sacrednaturalsites.org/>

1.3.2 Pühapaikade kasutamine

Paljud ajaloolised looduslikud pühapaigad on järjepidevalt kasutusel ka tänapäeval. Seal ravitakse, ohverdatakse, palvetatakse, mälestatakse lahkunuid ning järgitakse muid ajaloolisi maausulisi tavasid.

Usuvabaduse tagamine on Eestis pühapaikadega otseselt seotud. Põlisrahva jaoks eristab pühapaika ümbritsevast maastikust võimalus järgida oma rahva tavasid kohas, kus seda on teinud esivanemad aastasadade või isegi -tuhandete jooksul. Pühapaik on maausuliste jaoks põlvkondade sideme ning järjepidevuse hoidmise koht ning looduse ja vaimse pärandi kaitseala.

Osad pühapaigad on kaasatud turismiteedesse, kuid reeglina puudub seal kohane teave ja taristu. Tähelepanuväärsemad pühapaigad nagu näiteks Taevaskoda Põlva maakonnas ja Panga pank Saare maakonnas on juba saanud massiturismi sihtkohtadeks. Oskamatu turismiarenduse tõttu on selliste paikade keskkond oluliselt vaesestunud, külastajatele ei jagata pühapaiga ning seal kehtivate tavade kohta küllaldaselt teavet ning kohalikele kogukondadele toovad külastajad pigem tüli kui tulu.

1.3.3 Pühapaikade alane teadlikkus

Eesti inimesed peavad looduslike pühapaikade kaitsmist oluliseks. 2011. aasta alguses korraldatud avaliku arvamuse uuringu kohaselt peab hiite ja teiste looduslike pühapaikade kaitsmist tähtsaks või väga tähtsaks 70% eestimaalastest (2012 – 65%). Sellisel hoiakul on sügavad vaimsed juured. Erinevate uuringute põhjal usub 65% eestlastest, et taimedel või puudel on hing.¹⁵ Samuti peab 51% eestlastest omaks maausulist usutunnistust: „Pea pühaks esivanemate põlist pärandit ja loodust ning järgin võimalusel vanu rahvausu kombeid”.¹⁶

Põlvkondadevahelise sideme nõrgenemine, urbaniseerumine ning pikaajalised puudujäägid pärimuskultuuri õpetamisel on tinginud pühapaikadega seotud teadmiste vähesuse ning lünklikkuse riigi- ja omavalitsusametnike hulgas ning laiemalt kogu ühiskonnas. Ilmunud on vaid mõned looduslikele pühapaikadele pühendatud raamatud ning needki valdavalt arengukava esimesel rakendusperioodil. Valdav enamus õpilasi lõpetab gümnaasiumi ilma, et oleks kooli õppekava raames tutvunud looduslike pühapaikade olemuse ning nendega seotud väärtustega.¹⁷ Looduslike

¹⁵ Altnurme, L 2011. Eestlased usulised pöördes. Postimees 20.03.; Moor, A 1998. Hingepuu, vanade müütide jälgedes.

¹⁶ Vt Altnurme, L 2011, eelmine.

¹⁷ Kaasik, M 2010. Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad tänapäeva kooliõpikutes: http://www.fl.ut.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=847451/LP_Kooliõpikutes.pdf

pühapaikade metoodiline ja hõlmav käsitlemine kõrgkoolides algas alles 2009. aastal, kui Eesti Maaülikoolis seati sisse looduslike pühapaikade ainekursus.

Kuigi arengukava I rakendusperioodil oli avalikkuse teadlikkuse tõstmine üks prioriteete ning sellega seoses ilmunud artiklite ja intervjuude ning korraldatud sündmuste arv on suhteliselt suur, on selle tegevuse mõju ühiskonnas lühiajaline ja piiratud. Seni puuduvad pikaajalise mõjuga raadio- ja teleaadete sarjad, mis tutvustaksid looduslikke pühapaiku ning väärtustaksid nendega seotud pärandit. Ka üleriigilise levikuga paberajakirjanduse huvi pühapaikade vastu on olnud kesine.

2012. aastal Faktum & Ariko korraldatud üleriigilisest avaliku arvamuse uuringust selgus, et vaid 17% vastanuist on rahul pühapaikadega seotud teabe kättesaadavusega (2011. a 38%). Peamiselt oodatakse pühapaikadega seotud teavet Eesti Rahvusringhäälingu kanalitest (33%). Vastajad pidasid teemakohase teabe kättesaadavust ka pühapaikade kaitsmisega seotud peamiseks probleemiks (avalikkus ei tea, kus pühapaigad asuvad – 39%, ajakirjandus käsitleb neid liiga vähe – 34%, kooliharidus on nende osas puudulik – 24%). Teabe paremat kättesaadavust pidasid vastajad ka peamisteks tingimusteks, mis on tarvis, et nad saaksid pühapaikade kaitsmises ise aktiivselt osaleda (rohkem infot hiitest, nende asupaikadest – 33%, rohkem teadvustamist/teadustamist: kampaaniaid, reklaam – 16%).¹⁸

Eelnevast tulenevalt on väga oluline jätkata tegevusi, mis aitavad parandada avalikkuse teadmisi looduslikest pühapaikadest ning tõsta teadlikkust pühapaikadega seotud väärtustest. Suurendada tuleks pühapaikade tutvustamiseks mõeldud pikemaajalise ja laiemaga tele- ja raadiosaadete sarjade ning trükiste osakaalu teavitustöös.

1.3.4 Seadused ja rahvusvahelised lepped

Kooskõlas põhiseaduses riigile pandud kohustusega tagada eesti rahva ja kultuuri kestmine läbi aegade, on Riigikogu poolt heaks kiidetud Eesti riigi kultuuripoliitika põhialuste (RT I 1998, 81, 1353) üks peaesmärk eesti rahvuskultuuri traditsioonide kestmine. Eesti riigi kultuuripoliitika põhialuste järgi on kultuuri riiklikul rahastamisel prioriteetseks tegevuse rahvuskultuuriline tähendus. Samuti pöörab riik erilist tähelepanu teatud piirkondadele omaste ainulaadsete, eriti aga kadumisohtu olevate kultuurinähtuste säilitamisele, mille hulka kuuluvad kahtlemata ka Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad ja nendega seotud kultuuritraditsioonid.

¹⁸ Faktum & Ariko 2012. Elanike hoiakud seoses looduslike pühapaikadega: http://hiis.ee/files/Pyhapaigad_FaktumAriko2012.pdf

Eesti õigusregulatsioonis looduslike pühapaiku otseselt ei mainita ning nendega seotud küsimused on senises halduspraktikas korraldatud muude valdkondade raames. Otseselt käsitleb pühapaiksid Kultuuriministeeriumi valdkondlik arengukava "Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine 2008-2012". Looduslike pühapaikade olulisust ja ohustatust on rõhutatud ka Looduskaitse arengukavas aastani 2020. Eesti Vabariik on heaks kiitnud Rahvusvahelise Looduskaitseühingu (IUCN) looduslike pühapaikade haldamise juhendi. Kuigi tegemist pole õigusaktiga, on selles esitatud suunised aluseks pühapaiksid puudutavate seaduste tõlgendamisel ning kavandamisel.

Looduslike pühapaikadega on seotud usuvabadus kui isikute põhiõiguse teostamise vabadus. Põhiseadus tagab kõigile õiguse nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust. Eesti traditsioonilist loodusku tunnistavad taara- ja maausulised usuühendused ning isikud seostavad oma usulised veendumused ning toimingud looduslike pühapaikadega, mis koondavad ajaloolist pärimust ja on neile vaimselt tähenduslikud. Seejuures käsitlevad loodususulised pühapaiku kui terviklikke looduslik-kultuurilisi pärandobjekte, mis talletavad ja lubavad edasi kesta paigamälul ning kultuuritraditsioonidel. Uute hiite tekkimise võimalus on traditsioonilise loodususu mõistes puhtteoreetiline, kuna selleks kulub sajandeid ning on tarvis loodususulist kultuurikeskkonda.

Kuna õiguslik regulatsioon ei taga looduslike pühapaikade hoidmist terviklike pärandobjektidena, ei ole tagatud ka võimalused põlise loodususu traditsioonide (näiteks: mõtlus ja meelerahu kogumine, palvetamine, andide toomine, ravimine, rahvakalendri teatud tavade täitmine) järgimiseks. Oluline on seegi, et vaba juurdepääs on tagatud vaid riikliku kaitse alla võetud või riigi maal asuvatele looduslikele pühapaikadele. Isikute ring, kes võivad soovida täita pühapaikades traditsioonilisi loodususulisi tavasid, on lai, sest looduslike pühapaikadega seotud traditsioonid kuuluvad lahutamatuult Eesti põlisrahva vaimsesse kultuuripärandisse. Kitsamalt on taara- või maausu määratlenud endale kõige südamelähedasemaks usuks 11% Eesti elanikkonnast (Riigikogu tellitud avaliku arvamuse uuringu tulemused, juuli 2002, <http://www.riigikogu.ee/doc.php?46237> lk. 18, 58 ja 59).

I Pühapaikade kaitse kehtivas siseriiklikus regulatsioonis¹⁹

Eesti seadustikus kohalduvad looduslikele pühapaikadele mingil määral mitmed õigusaktid:

¹⁹ Ülevaade tugineb suuresti SA Keskkonnaõiguse Keskuse koostatud analüüsil „Ajaloolised looduslikud pühapaigad. Õiguslik kaitstus ja selle edasised võimalused“, veebis: http://hiis.ee/files/Pyhapaigad_Oigusanalys.pdf

muinsuskaitseaduse (RT I 2002, 27, 153) alusel on põhimõtteliselt võimalik pühapaiga kaitse alla võtmine arheoloogiamälestisena, kui selle omadused vastavad kaitse alla võtmise kriteeriumidele, need sisustab aga haldusorgan;

looduskaitseaduse (RT I 2004, 38, 258) alusel on võimalik pühapaiga kaitsmine osana rahvuspargist, kaitstava looduse üksikobjektina, maastikukaitsealal või kohaliku omavalitsuse tasandil kaitstava pindalalise või üksikobjektina; samuti võib looduskaitseaduses sätestatud kaitse laieneda pühapaigale juhul, kui see lihtsalt jääb kaitstava loodusobjekti alale;

planeerimisseaduse (RT I 2002, 99, 579) alusel on kohalikes planeeringutes pühapaigad võimalik määratleda miljöövääruslike aladena;

keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seaduse (RT I 2005, 15, 87) kohaselt tuleb planeeringute koostamisel keskkonnamõju strateegilise hindamise raames hinnata ka mõju kultuuripärandile, sh teadaolevatele looduslikele pühapaikadele;

olulise keskkonnamõjuga tegevuste puhul tuleb keskkonnamõju hindamise käigus hinnata ka nende mõju kultuuripärandile, sh teadaolevatele looduslikele pühapaikadele (seejuures tuleb ka mõju olulisuse hindamisel ning KMH algatamise otsustamisel kultuuripärandit arvesse võtta) ning olulise mõju olemasolul tegevusloas seada keskkonnanõuded, mis seda mõju minimeerivad või vältida võimaldavad;

metsa majandamise eeskirjast (RTL 2007, 2, 16) tuleneb kohustus vältida võimaluse korral pärandkultuuriobjektide kahjustamist;

mälestise tähistamise korra (RT I, 22.06.2011, 9) kohaselt peab mälestise tähise paigutus- või kinnitusviis olema selline, mis ei kahjustaks mälestist ega piiraks selle vaadeldavust.

Nende võimaluste kasutamine ja tõhusus looduslike pühapaikade kaitsel sõltub aga suuresti halduspraktikast, mis ei pruugi tekkinud probleemide hulgast nähtuvalt pühapaikade kaitse vajadusega piisavalt arvestada. Muuhulgas ei ole selgelt reguleeritud vaimse kultuuripärandi kaitset (otseselt on vaimse kultuuripärandiga arvestamine nõutav vaid keskkonnamõju hindamise puhul), mistõttu see jääb samuti haldusorganite otsustada.

Muinsuskaitstes on üheks halduspraktikat oluliselt mõjutavaks probleemiks muinsuskaitseaduse ebaselgus ja regulatsiooni üldistatus. Ehkki ulatuslik kaalutlusruum on sellist laadi otsuste (kaitse alla

võtmise otsuste) puhul loomulik, peaksid seaduse tasandilt tulenema senisest täpsemad ja selgemad kriteeriumid mälestiste liikide osas ning juhtude osas, millal need kaitse alla tuleks võtta.

Samas ei sõltu kaitstus vaid halduspraktikast, kuna täielikult ei ole looduslikke pühapaiku võimalik kaitsta ka kehtivatest õigusnormidest tulenevalt. Vaimse kultuuripärandi kaitse vajadustega arvestamine ei ole võimalik näiteks muinsuskaitse all oleva mälestise kaitsevööndis tegevuste lubamisel, samuti ei saa kehtivate seaduste alusel seada täielikke piiranguid pühapaiga rahu ja puutumatus kaitseks.

Eesti Vabariigi põhiseadus tagab inimeste usuvabaduse ja võrdse kohtlemise. Praktikast nähtub, et Eestis ei ole maausulistele usutalituste läbiviimise võimalused alati tagatud, samuti ei ole kõigi usuvabadust riivata võivate tegevuste puhul tagatud kohustus usuvabaduse kaitsega arvestada, seda iseäranis juhtudel, mil tegevuse jaoks ei ole loakohustust. Samuti on rikutud võrdse kohtlemise põhimõtet, kui võrd pühakodade programmi elluviimist on rahastatud oluliselt suuremal määral kui looduslike pühapaikade arengukava, ning riik peaks oma praktikad muutma. Võrdse kohtlemise põhimõtet rikub ka Maamaksuseadus, mis vabastab maamaksust kirikute ja koguduste pühakodade aluse maa, kuid mitte looduslike pühapaikade maa.

Maamaksuseadus (RT I 1993, 24, 428) tagab kirikute ja koguduste pühakodade alusele maale maamaksuvabastuse, ent looduslikele pühapaikadele mitte. Seadus on vastuolus võrdse kohtlemise printsiibiga, mistõttu ei ole tagatud ka usuvabaduse kaitse. Sellise õigusliku korraldusega ergutab riik looduslike pühapaikade majanduslikku kasutamist ja pühapaikade kahjustamist ning põhjustab usuvabaduse rikkumist.

Rahvusvahelised lepped ja suunised

Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon (RT II 1995, 10, 53) on peamine õigusakt, kus on kirjas kultuuri- ja looduspärandi definitsioonid ja mis seab riikidele kohustuse pärandit kaitsta. Konventsioon määratleb kultuuripärandiga seotud paikkondi järgmiselt (Artikkel 1): „inimkäte looming või inimese ja looduse ühislooming, samuti alad, kaasa arvatud arheoloogilised vaatamisväärsused, millel on väljapaistev üldine väärtus ajaloo, esteetika, etnoloogia või antropoloogia seisukohast.“ Artikkel 4 sätestab, et „iga käesoleva konventsiooni osaline riik tunnustab, et kohustus kindlustada tema territooriumil asuva 1. ja 2. artiklis nimetatud kultuuri- ja looduspärandi väljaselgitamine, kaitse, säilitamine, populariseerimine ja edasiandmine tulevastele põlvvedele lasub eelkõige temal.“ Riigid peaksid ellu viima poliitikat, mis kindlustaks pärandile koha

ühiskonnas ja arvestaks seda planeerimisprotsessides, samuti seisma hea pärandi kaitsmise, säilitamise ja hoidmise eest.

Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni (RT II 2006 19, 51) kontekstis on looduslikes pühapaikades järgitavad tavad jmt selgelt käsitletavad vaimse kultuuripärandina. Samas ei näe see konventsioon ette vaimse kultuuripärandiga seotud füüsilise paiga kaitsmise kohustust. Kuna pühapaikade puhul on vaimse pärandi kaitse lahutamatult seotud keskkonnaga, siis ei ole võimalik sellega seotud vaimset pärandit tõhusalt kaitsta, ilma et kaitstaks selle ainelist osa. Seega on konventsioonist tulenevate kohustuste tõhusaks täitmiseks vajalik looduslike pühapaikade kaitsmine viisil, mis tagab seal võimalused ajalooliste tavade järgimiseks ja muu vaimse pärandi edasikestmiseks.

ÜRO Põlisrahvaste õiguste deklaratsioon²⁰ annab põlisrahvastele ulatuslikud õigused oma looduslike pühapaikade haldamiseks, kasutamiseks ning nendega seotud kombetalituste täitmiseks. Konventsiooniga ühinenud riikidel tuleb sätestada tõhusad kaitsemehhanismid, et tõkestada ja heastada mistahes tegevust, mille eesmärgiks või tulemuseks on põlisrahvaste kultuuriliste väärtuste rikkumine.

IUCN juhend „Looduslikud pühapaigad. Juhend kaitsealade valitsejatele“ ei ole otseselt kohustuslik, kuid selle heaks kiitnud riigid on võtnud moraalse kohustuse austada ning järgida dokumendis sätestatud põhimõtteid. Juhend käsitleb looduslikke pühapaiku inimkonna vanimate looduskaitsealadena, kus kaitstakse koos looduslikke ja kultuurilisi väärtusi ning mida tuleb hallata põlisrahva tavasid järgides. Loomaks õiguslikult paremaid võimalusi juhendi täitmiseks, näeb see ette ka vajalike seadusemuudatuste tegemise ning pühapaikasad mõjutavate planeeringute ja kaitse-eeskirjade muutmise.

Akwé: Koni suunised²¹ on Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni sekretariaadi koostatud vabatahtlikult järgitavad suunised põlis- ja kohalike rahvaste kogukondade asustatud või kasutatud maismaale, vetele või pühapaikadesse kavandatud arenduste või nendega potentsiaalselt kaasneva mõju kultuurilise, keskkondliku ja sotsiaalse mõju hindamiseks. Suuniste järgimine kooskõlas kehtiva õiguskorraldusega on möödapääsmatu ka Eesti looduslike pühapaiku puudutavate arendusplaanide puhul.

²⁰ http://web-static.vm.ee/static/failid/298/Polisrahvaste_deklaratsioon_EST.pdf

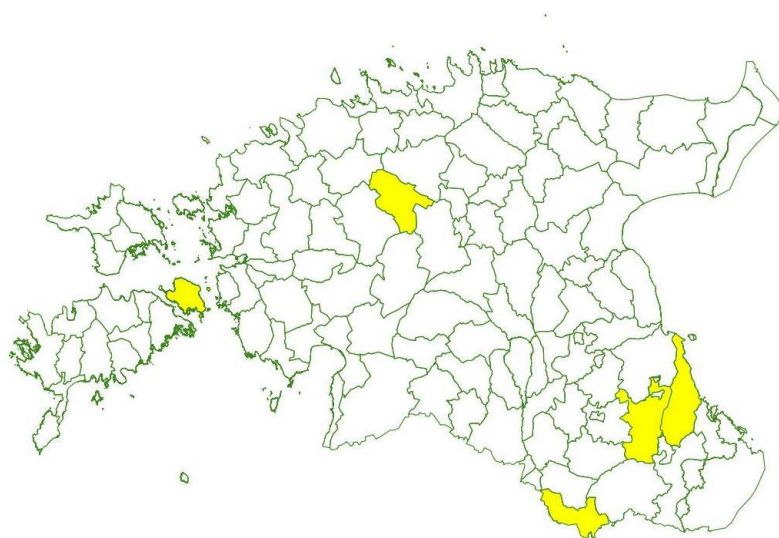
²¹ <http://hiis.ee/files/AkwéKoniSuunised.pdf>

Eeltoodust nähtuvalt ei tulene rahvusvahelistest konventsioonidest ja juhenditest ega siseriiklikest õigusaktidest otsest kohustust looduslike pühapaikade kaitsmiseks selge ja konkreetse õigusliku regulatsiooni abil. Samas viitavad need sellele, et looduslike pühapaikadega seotud väärtuste kaitsmine iseenesest on vajalik ja õigustatud ning vastav vajadus on ühiskondlikul tasandil tunnustamist leidnud. Kultuuri- ja looduspärandi kaitsmise vajadus on käsitletav avaliku huvina. Pühapaikade arengukava kaudu on Eesti riik näinud nende väärtuste kaitsmise lahendusena pühapaikade osas õigusliku regulatsiooni täpsustamist või uue regulatsiooni kehtestamist.

2011. aastal koostas SA Keskkonnateabe Keskus looduslike pühapaiku puudutava õiguskorralduse analüüsi ning 2012. aastal seadusemuudatuste eelnõu ja seletuskirja kavandi²². Eelnõu kohaselt on muinsuskaitseaduses ette nähtud loodusliku pühapaiga mälestise liigi loomine ning täpsustused, mille abil on võimalik tagada pühapaikadega seotud väärtuste säilimine. Looduskaitseaduse muudatused näevad pühapaikade kaitsmise võimaldamiseks muu hulgas ette üksikobjektina kaitse alla võetud pühapaigas sihtkaitsevööndi kehtestamise võimaluse.

1.3.5 Senised väliuuringud ja andmekogu

Ettevalmistused looduslike pühapaikade meetodilisteks ja täiemahulisteks üleriigilisteks uuringuteks algasid 21. sajandi alguses. Aastatel 2001–2003 koostas Maavalla Koda välitööde juhendi looduslike pühapaikade kui terviklike kultuurilis-looduslike mälestiste inventeerimiseks. 2003. a korraldas koda Hiite ülevaatus prooviaasta, mille raames toimusid õppepäevad välitöödel osalejatele ja inventeeriti Viru-Nigula kihelkonna looduslikud pühapaigad. 2004. a kaardistas Koda Saaremaa Jaani kihelkonna pühapaikasad.

2005., 2006. ja 2008. aastal toimus Maavalla Koda, Tartu Ülikooli, Eesti Kirjandusmuuseumi ja Muhu Muuseumi koostöös Muhu saare pühapaikade suuremahuline ülevaatus. 2011. a sügisel korraldasid Tartu Ülikool ja Hiite Maja SA täiendavalt Muhu pühapaikade botaanilise inventuuri. 2009. aastal toimus Maavalla koja, Tartu Ülikooli

²² Eelnõu kavand: http://hiis.ee/files/Pyhapaikadeeelnõu_251102.pdf; eelnõu seletuskirja kavand: http://hiis.ee/files/Pyhapaikadeeelnõu_seletuskiri_251102.pdf

ja Eesti Kirjandusmuuseumi koostöös Lahemaa rahvuspargi Kuusalu kihelkonna osa pühapaikade ülevaatus. 2009. ja 2011. aastal toimus Eesti Kirjandusmuuseumi, Tartu Ülikooli ja Hiite Maja SA koostöös Juuru kihelkonna pühapaikade ülevaatus. 2012. aastal korraldati pühapaikade väliuuringud Tartu Ülikooli, Tallinna Ülikooli, Hiite Maja SA ja Maavalla Koja koostöös Põlva, Hargla ja Röpina kihelkonnas.

Toimunud väliuuringute käigus on testitud ja arendatud pühapaikade inventeerimise metoodikat; kujunenud on ülevaade väli- ja kameraaltööde mahust ning võimalikest probleemidest (eeskätt seoses kogutud materjali vormistamisega). Senine kogemus näitab, et välitööde tulemuslikkuse eelduseks on konteksti (st teiste paikkonnale omaste muististe-pärimuspaikade) tundmine, kohalike elanike ulatuslik küsitlemine ning korraga piisavalt suure ajaloolise piirkonna uurimine (ühe uuringu optimaalne piirkond on kihelkond).

Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskuses on koostöös Hiite Maja SA ja Maavalla Kojaga loomisel looduslike pühapaikade andmekogu. See on integreeritud Muinsuskaitseameti hallatava kultuurimälestiste registri, Tartu Ülikooli arheoloogia kabinetis loodava Eesti arheoloogilise kohateabe andmekogu ning Eesti Rahvaluule Arhiivi kohapärimuse andmekoguga. Valminud on pühapaikade andmekogu programm, koostatud on andmekogu käsiraamat, looduslike pühapaikade alaste andmeallikate ülevaade ja Nõukogude-aegse perioodika looduslike pühapaikade bibliograafia. Erinevatest arhiividest jm andmeallikatest on koondatud ning andmekogusse sisestatud Röpina, Põlva, Võnnu, Hargla, Kambja, Kanepi ja Muhu kihelkonna varasemad pühapaikade materjalid. Alanud on värske uuringumaterjalide sisestamine andmekogusse.

1.3.6 Üldhinnang olukorrale

Selleks, et tagada looduslike pühapaikade ning nendega seotud kultuuriliste, looduslike ja sotsiaalsete väärtuste säilimine, taastumine, taaselustamine ja kasutamine, on asjassepuutuvate probleemide süsteemne lahendamine riiklikul tasandil vältimatu.

Kultuuriministeeriumi, Keskkonnaministeeriumi, Siseministeeriumi, Haridus- ja teadusministeeriumi, kohalike omavalitsuste, teaduslike asutuste, usuliste ühenduste jt kodanikeühenduste ühistööna tuleb jätkata ajalooliste looduslike pühapaikade uurimise ja hoidmise arengukava.

2. ARENGUKAVA STRATEEGILISED EESMÄRGID JA TEGEVUSED

2.1. Taotlused

Eesti taotlused ajalooliste looduslike pühapaikade osas aastaks 2020 on järgmised:

Seni unustatud pühapaiku on hakatud väärtustama, nende ajaloolist, kultuuriloolist, sotsiaalset ja looduslikku tähtsust teadvustatakse, mis annab elukeskkonnale lisaväärtust. Säilinud on vaimset kultuuripärandit ja kohalikku identiteeti siduvad paigad, nende hoidmisel lähtutakse pühapaikade ajaloolisest ilmast. See aitab oluliselt kaasa turvalise elukeskkonna ja seeläbi kogu maapiirkonna tasakaalustatud arengule, noorte sidumisele esivanemate kodukohtadega, samuti säästvate ja loodushoidlikule eluviisile.

Loodud on looduslike pühapaikade andmekogu ning see on tehtud kättesaadavaks planeeringute ning kultuurimälestiste- ja looduskaitsega tegelevatele institutsioonidele. Riiklik kaitse on korraldatud nõnda, et pühapaikades on hoitud vaimne ja materiaalne kultuuripärand ning loodusväärtused. Käivitunud on pühapaikade inventeerimine, kaitse alla võtmine ning pühapaikade ajaloolise ilme taastamine ja taastumine.

2.2. Eesmärgid, meetmed, tulemus- ja väljundnäitajad²³

Arengukava üldeesmärk on säilitada Eesti looduslike pühapaikade ja nendega seotud vaimse kultuuripärandi omapära nende uurimise, väärtustamise ja hoiu (sh korrastamise) kaudu.

Üldeesmärgi saavutamise tulemusnäitaja: 2020. aastaks on eelnevalt väljavalitud seirealal paiknevate inventeeritud looduslike pühapaikade looduskeskkonna seisund paranenud ning seal on tagatud tingimused ajalooliste traditsioonide järgimiseks.

Alameesmärgid aastaks 2020 ja vastavad meetmed:

1. 70-s Eesti kihelkonnas on looduslikud pühapaigad inventeeritud

- › *kaardistamiseks ja inventeerimiseks vajalike eelduste ja infrastruktuuri loomine*
- › *looduslike pühapaikade kaardistamine ja inventeerimine*

2. Inventeeritud ja säilinud looduslikud pühapaigad on võetud kaitse alla

- › *looduslike pühapaikade õigusliku seisundi täpsustamine*
- › *looduslike pühapaikade kaitse korraldamine*

3. Looduslike pühapaikade andmekogu on kättesaadav planeeringute ning kultuurimälestiste- ja looduskaitsega tegelevatele institutsioonidele

- › *looduslike pühapaikade andmekogu koostamine ja arendamine*

4. Toimuvad looduslike pühapaiku tutvustavad ja väärtustavad tegevused

- › *avalikkuse teadlikkuse tõstmine ja loodushoidlike väärtushinnangute kujundamine*
- › *arengukava raames toimunud uuringute tulemuste tutvustamine*

5. Toimub looduslike pühapaikade järjekindel korrastamine ja tähistamine

- › *looduslike pühapaikade korrastus- ja tähistustööde korraldamine*
- › *maaomanike nõustamissüsteemi väljatöötamine ja rakendamine*

EESMÄRK 1 70-s Eesti kihelkonnas on looduslikud pühapaigad inventeeritud

Looduslike pühapaikade metoodiline uurimine on algusjärgus. Rahvapärимuse ja ajalooliste allikate põhjal teadaolevatest pühapaikadest on praegu kaardistatud ligikaudu viiendik ning täies mahus inventeeritud vähem kui kahekümnendik, ülejäänute täpsest asukohast ja säilinud väärtustest puudub ülevaade. Toimunud pilootprojektide raames on selgunud, et märkimisväärne hulk pühapaiku on uurijatele seni teadmata. Pühapaikade kaardistamine on sageli võimalik üksnes vanemaealiste põliselanike abil. Seetõttu on looduslike pühapaikade kaardistamine ja inventeerimine käesoleva arengukava üks kiireloomulisemaid ja tähtsamaid eesmärke.

Väliuuringute korraldamiseks ning kogutud andmete arhiveerimiseks on Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskus loonud uurimiskeskuse, moodustanud, õpetanud välja ning varustanud uurimistehnikaga esialgse uurimisrühma, kaasanud erinevate valdkondade eksperte ning moodustanud koostöövõrgustiku riigi-, teadus- ja omavalitsusasutustest ja mittetulundusühendustest. Looduslike pühapaikade inventeerijate väljaõpetamiseks on Tartu Ülikoolis avatud valikained „Eesti looduslikud pühapaigad“ ning „Looduslike pühapaikade inventeerimine“. Kuna suur osa looduslikest pühapaikadest ning seal asuvast loodus- ja kultuuripärandist on hävimisohus, tuleb uuringud korraldada kiirelt, professionaalselt ja metoodiliselt ühtlaselt. Arvestada tuleb ka sellega, et suure osa kogutud teabest moodustavad

²³ Eesmärgid on seatud lähtudes eeldusest, et on tagatud rahastamine vastavalt punktis 3 toodud arengukava maksumuse prognoosile. Tegelik rahastamise vähendamise korral ei ole seatud eesmärkide täies mahus täitmine võimalik.

tundlikud isikuandmed ning I ja II kategooria kaitsealuste liikide asukohtaandmed. Seni kaitse alla võtmata pühapaikade materiaalist kultuurikihti ohustab lisaks illegaalne detektorism. Eelnevast tulenevalt on Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskusel otstarbekas püsivat uurimisrühma oluliselt suurendada.

Väliuuringute tulemusel peab selguma, kui palju looduslike pühapaiku on Eestis säilinud, kus nad asuvad ja millises seisukorras nad on.

MEEDE 1.1**Kaardistamiseks ja inventeerimiseks vajalike eelduste ja infrastruktuuri loomine****Tegevused:**

- uurimiskeskuse arendamine;
- koostöövõrgustiku arendamine;
- üle-eestiliste ja rahvusvaheliste koostööprojektide algatamine.

Uurimistööde korraldamiseks, samuti muude käesoleva arengukavaga ette nähtud ülesannete täitmisel on rakendusasutuseks Tartu Ülikool.

Uurimiseesmärkide saavutamiseks rakendusasutus komplekteerib ja koolitab välja püsiva uurimisrühma ning varustab uurimistehnikaga. Interdistsiplinaarsete uurimisküsimuste lahendamiseks ja koordineeritud tööjaotuse korraldamiseks arendab rakendusasutus edasi olemasolevat koostöövõrgustikku. Lisaks riiklikule rahastamisele püütakse leida nii sise- kui välismaist kaasrahastamist.

**VÄLJUND-
NÄITAJAD***Indikaatorid**Sihtväärtus 2020 või tähtaeg*

✓ uurimisrühm on täies mahus komplekteeritud ja tööle rakendatud 06.2015

MEEDE 1.2**Looduslike pühapaikade kaardistamine ja inventeerimine****Tegevused:**

- väliuuringute ettevalmistamine ja korraldamine;
- väliuuringute tulemuste vormistamine.

Looduslikud pühapaigad kaardistatakse ja inventeeritakse ühtse metoodika alusel. Välitööde oluliseks osaks on rahvapärимuse ulatuslik kogumine. Arvestades rahvusteadustes kujunenud andmete territoriaalse süstematiseerimise traditsioone, toimub töö maakondade ja kihelkondade kaupa.

Töö keerukuse ja mahukuse ning välitööde hooajalisuse tõttu ei saa käesoleva arengukava kestel kavandada pühapaikade inventeerimist rohkem 70 Eesti kihelkonnas. Ülejäänud pühapaikade inventeerimine tuleb tagada arengukava järgmise tegevusperioodi jooksul.

**VÄLJUND-
NÄITAJAD***Indikaatorid**Sihtväärtus 2020 või tähtaeg*

✓ pühapaigad on inventeeritud

70-s Eesti kihelkonnas

EESMÄRK 2 Inventeeritud ja säilinud looduslikud pühapaigad on võetud kaitse alla

Tulenevalt seadustest ja rahvusvahelistest lepetest on Eesti riigil kohustus reguleerida looduslike pühapaikadega seotud küsimused viisil, mis tagab nende ja nendega seotud materiaalse ja vaimse kultuuripärandi ning loodusväärtuse uurimise, säilimise, taastamise ja edasiandmise järeltulevatele põlvetele ning tagab usuvabaduse ja võrdse kohtlemise põhimõtete teostamise.

Looduslike pühapaikade näol on tegemist arvuka, keeruka, mitmeid teadus-, haldus- ning muid tegevusvaldkondi puudutava mälestiste rühmaga, mille õiguslik regulatsioon on praegu ebamäärane. Eesti seadustes puudub loodusliku pühapaiga mõiste ning ühtegi looduslikku pühapaika kui sellist pole seni riikliku kaitse alla võetud. Seetõttu pole tagatud ajalooliste looduslike pühapaikade kui terviklike looduslik-kultuuriliste mälestiste õiguslik käsitus ja kaitse. Kehtiva õiguskorralduse puudulikkusest tulenevalt esineb pühapaikadega seoses usulisel pinnal ebavõrdset kohtlemist ning samuti usuvabaduse rikkumist.

Arengukava I rakendusperioodi ühe peamise ülesandena koostati looduslike pühapaikadega seotud õiguskorralduse analüüs ja seadusemuudatuste ettepanekud. Selle kohaselt on kavas moodustada kultuurimälestiste hulgas looduslike pühapaikade mälestise rühm ning teha muinsus- ja looduskaitse seaduses muid muudatusi, mis tagaksid looduslikele pühapaikadele ja nendega seotud väärtustele esmase õiguskaitse. Järgmises etapis tuleb ette valmistada seadusemuudatused, mis kõrvaldaksid pühapaikadega seoses esineva ebavõrdse kohtlemise jm kitsaskohad.

Eelnevast lähtudes on käesoleva arengukava üks tähtsamaid ülesandeid pühapaikadega seonduvate õigusaktide täpsustamine.

Prognoosi kohaselt võib kultuurimälestisena kaitstavate looduslike pühapaikade arv käesoleva ja järgneva arengukava teostamise käigus tõusta praeguselt ligikaudu 450-lt 1000–2000-ni. Kuna uue looduslike pühapaikade mälestiste rühma kaitse korraldamine nõuab arheoloogiamälestistega võrreldes spetsiifilisi eelteadmisi ning on ajamahukas, nõudes näiteks maakonnainspektorite täiendavat juhendamist ning võrreldes muude kultuurimälestistega on looduslikud pühapaigad märkimisväärselt ohustatumad, on tarvis luua Muinsuskaitseametis looduslike pühapaikade vaneminspektori ametikoht.

Arengukava I perioodil valmis Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskuses looduslike pühapaikade piiritlemise ja kaitse korraldamise metoodika kavand. Seadusemuudatuste kehtestamise järel tuleb metoodika koostamine lõpule viia ning selle alusel koostada kaitseeksperdiisid inventeeritud pühapaikadele. Säilinud looduslikud pühapaigad võetakse kaitse alla.

MEEDE 2.1

Looduslike pühapaikade õigusliku seisundi täpsustamine

Tegevused:

- pühapaikasid puudutavate seadusemuudatuste eelnõude algatamine;
- pühapaikasid puudutavate seadusemuudatuste eelnõude menetlemine ja kehtestamine.

Kultuuriministeerium koostöös Muinsuskaitseametiga ja Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskusega korraldavad pühapaikasid puudutava seaduseelnõu esitamise Riigikogule. Tartu Ülikooli pühapaikade keskuse juhtimisel valmistatakse ette järgmised seadusemuudatuste kavandid.

**VÄLJUND-
NÄITAJAD**

<i>Indikaatorid</i>	<i>Sihiväärtus 2014 või tähtaeg</i>
✓ pühapaikadega seonduvate õigusaktide muudatused on vastu võetud	12.2014

MEEDE 2.2

Looduslike pühapaikade kaitse korraldamine

Tegevused:

- kultuurimälestiste looduslike pühapaikade liigi loomine;
- igale säilinud pühapaigale kaitseeksperdiisi koostamine;
- pühapaikade kaitse alla võtmine;
- usaldusisikute võrgustiku moodustamine;
- pühapaikade kaitse korraldamise metoodiliste aluste koostamine.

Kultuurimälestiste hulgas luuakse loodusliku pühapaiga mälestise liik; seni arheoloogia- ja ajaloomälestistena kaitse alla võetud looduslikud pühapaigad vormistatakse kultuurimälestiste registris umbes looduslike pühapaikade mälestise liigiks. Muinsuskaitseametis luuakse looduslike pühapaikade vaneminspektori

ametikoht. Looduslike pühapaiku puudutavate seadusemuudatuste vastuvõtmise järel koostatakse looduslike pühapaikade piiritlemise ja kaitse korraldamise meetodika.

Inventeeritud pühapaikadele koostatakse kaitseeksperdiisid ja mälestised võetakse kaitse alla. Tagamaks, et konkreetse pühapaiga kaitse alla võtmine või kaitse alla võtmata jätmine on teaduslikult põhjendatud, koostab rakendusasutus inventeerimise ja andmekogusse kandmise järel iga uuritud pühapaiga kohta ekspertiisiakti, kus on fikseeritud paigaga seotud folkloorsed, etnoloogilised, arheoloogilised, ajaloolised, loodusteaduslikud ja muud andmed.

Inventeeritud ja seni kaitse alla võtmata, samuti kaitstavate looduslike pühapaikade tõhusam järelevalve tõhustamiseks luuakse usaldusmeeste võrgustik.

**VÄLJUND-
NÄITAJAD**

<i>Indikaatorid</i>	<i>Sihiväärtus 2020 või tähtaeg</i>
✓ loodud on kultuurimälestiste looduslike pühapaikade liik 06.2014	
✓ välja on töötatud pühapaikade kaitse korraldamise meetodilised alused	12.2014
✓ pühapaigad on võetud kaitse alla	75% inventeeritud ja säilinud pühapaikadest

EESMÄRK 3 Looduslike pühapaikade andmekogu on kättesaadav planeeringute ning kultuurimälestiste- ja looduskaitsega tegelevatele institutsioonidele

Põhiliselt folkloristide, arheoloogide ja kodu-uurijate aastatepikkuse tegevuse tulemusena on ajalooliste looduslike pühapaikade kohta kogutud ja talletatud erinevatesse kogudesse suur hulk väärtuslikku materjali. Pühapaikadega seotud andmeid leidub ka erinevate institutsioonide koostatavates uutes andmekogudes: ERAs koostatakse Eesti kohapärimuse andmekogu, Tartu Ülikoolis Eesti arheoloogilise kohateabe andmekogu, Maavalla Kojas pühapaikade andmekogu, Riigimetsa Majandamise Keskuses pärandkultuuriobjektide andmekogu. Muinsuskaitseamet haldab kultuurimälestiste riiklikku registrit ja Keskkonnaministeeriumi Info- ja Tehnokeskus Eesti Looduse Infosüsteemi.

Kuigi nimetatud andmekogud sisaldavad suuremal või vähemal määral andmeid looduslikest pühapaikadest, ei ole nende eesmärk, ülesehitus, koostamise meetodilised

põhimõtted või ka tehnilised võimalused piisavad ja kohased looduslike pühapaikade andmekogule seatavate ülesannete täitmiseks.

Arengukava I perioodil valmis Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskuses looduslike pühapaikade andmekogu programm ning alustati andmesisestust. Andmekogu koondab pühapaikadega seonduvaid folkloorseid, arheoloogilisi, loodusloolisi, etnoloogilisi, kartograafilisi, ajaloolisi jm andmeid ning annab teavet pühapaiga täpsest asukohast, seisundist ja omandivormist.

Andmekogu on integreeritud Muinsuskaitseameti hallatava kultuurimälestiste registri, Tartu Ülikooli arheoloogia kabinetis loodava Eesti arheoloogilise kohateabe andmekogu ning Eesti Rahvaluule Arhiivi kohapärimuse andmekoguga.

Andmekogu esmane ülesanne on toetada asjakohase teabega piirkondlike väliuuringute ettevalmistamist ning pühapaikade kaitse korraldamist. Järgmises etapis on ette nähtud andmekogu avamine muinsus- ja looduskaitse, keskkonnakasutuse ruumilise planeerimise, pärandkultuuriobjektidega seotud põllumajandus- ja metsandustoetuste määramisega jt pühapaikadega tegelevatele asutustele. Samuti on andmekogu asendamatu teabeallikas pühapaikadega seotud teaduslikele ja koduloolistele uurimustele ning konkreetsete pühapaikade eestkostjatele.

Andmekogu on diferentseeritud kasutajaõiguste alusel ligipääsetav kultuurimälestiste registri keskkonnas: <http://register.muinas.ee/>. Andmekogule luuakse ka avalikku keskkonda (<http://andmekogu.hiis.ee/>), mis pakub esmast teavet kaitse alla võetud ning väheohustatud pühapaikade (nt ristipuud) kohta.

Ajalooliste looduslike pühapaikade andmekogu puudumine takistab otseselt nende paikade uurimist ja kaitse korraldamist, sealhulgas inventeerimise ettevalmistamist. Seetõttu on käesoleva arengukava esmaseks ülesandeks ajaloolisi looduslikke pühapaiku puudutav olemasolev teave koondada, digiteerida, kodeerida ja kaardistada ning moodustada neist looduslike pühapaikade andmekogu.

MEEDE 3.1

Looduslike pühapaikade andmekogu koostamine ja arendamine

Tegevused:

- varasemate andmete koondamine ja sisestamine andmekogusse;

- pühapaikade väliuuringutel kogutud andmete sisestamine andmekogusse;
- andmekogu avaliku keskkonna toimetamine;
- andmekogu võimaluste tutvustamine sihtrühmadele;
- andmekogu arendamine ja haldamine.

Andmekogu koostamisel ja täiendamisel digiteeritakse ja/või koondatakse pühapaiku puudutavad andmed: tekstid, heli-, filmi- ja pildimaterjal (fotod, joonised, plaanid, kaardid), seotakse need andmekogusiseste märksõnade ja Eesti digitaalse põhikaardiga ning muudetakse erinevate andmekogude vahel ristkasutatavaks.

Kaitse all olevate, kaitse alla esitatud ning hävinud pühapaikade ja nende kaitsekorra osas tehakse andmekogu kättesaadavaks ruumilise planeerimise, keskkonnamõjude hindamise ning loodus- ja kultuurimälestiste kaitse ja tutvustamisega tegelevatele institutsioonidele. Kaitse all olevate ja teiste vähemohustatud pühapaikade (nt ristipuud) osas tehakse andmekogu kättesaadavaks laiemale avalikkusele. Andmekogu pakutavate võimaluste paremaks kasutamiseks tutvustatakse seda erinevatele sihtrühmadele, kasutades teavituseks muuhulgas teabepäevi, trükiseid jm vahendeid.

Andmekogu kasutajaõigusi hallatakse ning haldus- ja kasutajakeskkonda arendatakse järjepidevalt.

VÄLJUND- NÄITAJAD

<i>Indikaatorid</i>	<i>Sihtväärtus 2020 või tähtaeg</i>
✓ andmekogu avalikus keskkonnas on avaldatud kõigi väheohustatud pühapaikade andmed	12.2014
✓ andmekogusse on üle kantud varem muudesse andmekogudesse talletatud asjakohased materjalid	80%
✓ inventeeritud pühapaigad on kantud andmekogusse	90%

EESMÄRK 4 Toimuvad looduslikke pühapaiku tutvustavad ja väärtustavad tegevused

Looduslike pühapaikade arengukava lähtub sellest, et valdkonna populariseerimisel saab toetuda haridussüsteemile, muuseumidele ja meediale.

Igasugune uurimistöö muutub sotsiaalses mõttes tõhusaks siis, kui selle tulemused ületavad kitsa spetsialistide ringi ning muutuvad kättesaadavaks kogu ühiskonnale. Sellise avalikustava tegevusega ei väärtustata mitte ainult asjaomaste spetsialistide tööd, vaid tõstetakse esile ka käsitletavaid piirkondi ja nendega seotud inimesi. Kõik see suurendab arengukava olulisust Eesti regionaalarengu seisukohast.

Eesmärgi saavutamisel arvestatakse looduslike pühapaikade kui paikkondlikku identiteeti hoidvate, ent samas ka haavatavate loodusmälestiste eripäraga ning välditakse tegevusi, mis võivad tuua kaasa pühapaikade kahjustumise (näiteks massiturism, ehitamine, illegaalne detektorism või muud mittetraditsioonilised tegevused).

Laiemale avalikkusele suunatud tutvustustöö eesmärk on tõsta teadlikkust pühapaikadest ja nendega seotud väärtustest ja kultuuritraditsioonidest. Kohalikul, eeskätt maakonna ja valla tasandil tutvustatakse lisaks põhjalikumalt lähikonnas asuvaid pühapaiku.

MEEDE 4.1

Avalikkuse teadlikkuse tõstmine ja loodushoidlike väärtushinnangute kujundamine

Tegevused:

- meediaprojektide käivitamine, pidev teavitustöö televisioonis ja raadios vastavate saatesarjade kaudu;
- artiklite ja trükiste avaldamine;
- looduslike pühapaikade võrguvärgi järjepidev täiendamine;
- üldhariduskoolide õppekavade täiendamine ja vastava õppematerjali koostamine;
- pühapaikade alaste ainekursuste korraldamine kõrgkoolides;
- avalike ürituste ja teavituskampaaniate korraldamine;
- looduslike pühapaikade alaste loomevõistluste korraldamine;
- muuseumide haridusprogrammide koostamine.

Ühiskonna teavitamisel ja avalikkuse hoiakute kujundamisel pööratakse kogu arengukava kestel tähelepanu meedia võimaluste igakülgsel kasutamisele. Mõjusama tulemuse saavutamiseks korraldatakse lisaks artiklite ja intervjuude avaldamisele ka pikemaajalisi meediakampaaniaid, algatades näiteks vastavaid saatesarju ringhäälingus ning televisioonis. Teavitustöö täpsemaks kavandamiseks ja selle tulemuslikkuse hindamiseks korraldatakse avaliku arvamuse uuringuid ja osaletakse teiste uuringute küsitluskavade koostamises.

Jätkuvad arengukava I rakendusperioodil alanud iga-aastased sündmustersarjad: Maavalla hiite kuvavõistlus ja Hiie sõbra tunnustamine ning looduslikele pühapaikadele pühendatud ainekursused kõrgkoolides.

Arengukava rakendamise ühe tulemusena täiendatakse koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumiga üldhariduskoolide ainekavasid looduslike pühapaiku käsitleva teabega.

Tuleb arendada koostööd kohtadel tegutsevate kodu-uurijate ja asjahuvilistega, koolitada välja vabatahtlike võrgustik, kes aitaks korraldada erinevaid Eesti looduslike pühapaiku tutvustavaid ja nende säilitamist populariseerivaid üritusi.

**VÄLJUND-
NÄITAJAD**

<i>Indikaatorid</i>	<i>Sihtväärtus 2020 või tähtaeg</i>
✓ toimuvad pühapaiku tutvustavad ja väärtustavad tegevused	aastas 5 tegevust
✓ ilmuvad arengukava tegevusi tutvustavad artiklid, toimuvad tele- ja raadiosaated	aastas 12 artiklit ja 6 saadet
✓ toimuvad pühapaikade alased ainekursused kõrgkoolides	aastas 1 kursus

MEEDE 4.2

Arengukava raames toimunud uuringute tulemuste tutvustamine

Tegevused:

- näituste (sh veebinäituste) koostamine;
- trükiste avaldamine;
- seminaride, ümarlaudade, õppepäevade jmt korraldamine;
- piirkondlike ülevaateoste koostamine ja avaldamine.

Näitused nii kohalikes muuseumides kui ka keskmuseumides, erinevad trükised, sh maakondlikud kogumikud, samuti virtuaalsed esitlused ja teabematerjalid internetis aitavad tutvustada konkreetsetes piirkonnas asuvaid pühapaiku ning tugevdada sealsete inimeste eneseteadvust.

Uurimistulemuste alusel välja töötatud arengu- ja/või säilitamissoovitused aitavad tõsta inimeste teadlikkust ja väärtushoidlikkust. Seminaridel tutvustatakse abiprogramme, mille vahendusel oleks võimalik leida toetust piirkonna arendamiseks ja kultuuriruumi omapära säilitamiseks.

**VÄLJUND-
NÄITAJAD**

<i>Indikaatorid</i>	<i>Sihtväärtus 2020 või tähtaeg</i>
✓ toimuvad arengukava raames läbiviidud uuringuid tutvustavad tegevused	aastas 5 tegevust

EESMÄRK 5 Toimub looduslike pühapaikade järjekindel korrastamine ja tähistamine

Eesti regionaalarengu seisukohalt on tähtis pöörata tähelepanu pühapaikade kaardistamisele ja inventeerimisele ka nende keskkonnaseisundi parandamisele ja nendega seotud vaimse pärandi tutvustamisele ja traditsioonide taaselustamisele.

Seni toimunud väliuuringute põhjal on selgunud, et suurema osa looduslike pühapaikade välisilmet on kõrvaline inimtegevus, eelkõige majandustegevus, suuremal või vähemal määral rikkunud. Sellele vaatamata on paljud pühapaigad säilinud loodusobjektidena, mis võimaldab nende esialgse loodusliku ilme taastamise/taastumise või paranemise.

Pühapaikade heakorrastamine (näiteks soovimatute rajatiste lammutamine, piiramine piirkonnale traditsiooniliselt iseloomulike aedade ja väravatega, looduslike taimekoosluste taastumise kavandamine ja tagamine, teabetahvlite paigutamine jms) väärtustab kohalikku identiteeti ja elukeskkonda ning annab lisaväärtuse elukeskkonnale.

Kuigi reeglina ei ole pühapaikade taastamiseks vaja teha olulisi kapitalimahutusi, tuleb siiski leida vahendeid nende heakorrastamise või taastamise kavandamiseks vajalike ekspertiiside tellimiseks, paikade soovimatute rajatiste lammutamiseks ning traditsiooniliste rajatiste parandamiseks või rajamiseks. Sarnaselt looduskaitsealadega tuleb ette näha vahendid maaomanikele looduslike pühapaikade kaitseks kehtestatud piirangutega kaasneva majandusliku kahju hüvitamiseks maamaksu alandamise või kaotamise kaudu.

MEEDE 5.1**Looduslike pühapaikade korrastus- ja tähistustööde korraldamine****Tegevused:**

- looduslike pühapaikade tähistamise põhimõtete koostamine;
- looduslike pühapaikade tähistamine;

- looduslike pühapaikade korrastamine;
- pühapaikade säilitamiseks ja taastamiseks vajalike toetuste eraldamise põhimõtete väljatöötamine;
- pühapaikade säilitamiseks ja korrastamiseks vajalike toetusmeetmete rakendamine (arengukava järgmisel rakendusperioodil).

Rakendusasutuse ja Muinsuskaitseameti koostöös töötatakse välja looduslike pühapaikade viidastamise ja tähistamise põhimõtted.

Paigaldatakse tähiseid ning korraldatakse korrastustalguid, lähtudes pühapaikade kaitse meetodilistest alustest ja konkreetse paiga ekspertiisist.

Töötatakse välja looduslike pühapaikade haldajatele mõeldud toetuste eraldamise põhimõtted ning määratletakse vajaliku projektdokumentatsiooni ulatus. Toetusmeetmete laiem rakendamine hakkab toimuma pärast käesoleva arengukava täiendamist (alates 2020. aastast), 2018. aastal alustatakse ekspertiiside tellimise toetamisega. Ekspertiisi eesmärk on hinnata pühapaiga usundilist, ajaloolist, etnograafilist, arheoloogilist, looduslikku, kultuuriloolist ja sotsiaalset väärtust, paiga seisukorda ning teha ettepanekuid pühapaiga hooldamiseks ja taastamiseks.

VÄLJUND- NÄITAJAD

<i>Indikaatorid</i>	<i>Sihtväärtus 2020 või tähtaeg</i>
✓ pühapaigad on tähistatud	100% kaitse all olevatest
✓ toimuvad korrastustalgud	korrastatakse 5 pühapaika aastas
✓ välja on töötatud toetusmeetmete rakendamise põhimõtted	12.2020

MEEDE 5.2

Maaomanike nõustamissüsteemi väljatöötamine ja rakendamine

Tegevused:

- nõustajate võrgustiku loomine;
- pühapaikade kaitsmise ja säilitamise juhendmaterjalide avaldamine ja levitamine;
- ministeeriumide, maavalitsuste ja omavalitsuste nõustamine planeeringutesse ning arengukavadesse looduslike pühapaikade traditsioonilist ilmet ja piirkondlikke eripärasid hoidvate sätete sisseviimisel;

- koolituste korraldamine: üldharivad loengud pärandmaastikest ja rahvausundist, kursused traditsiooniliste puit- ja kiviaedade ning kiikede rajamiseks.

Pühapaikade kaitsmiseks ja taastamiseks on vaja luua pidevalt toimiv ja kättesaadav nõustamisteenus. Tuleb välja arendada üle-eestiline nõustamisvõrk, et huvilistel oleks võimalik sellealast teavet ja nõuannet saada, seda ka interneti vahendusel.

Kuna piirkondlikud arengukavad ning teema- ja üldplaneeringud on kõige olulisemad vahendid maastikupildi edasisel kujundamisel (on aluseks detailplaneeringute koostamisel), siis on vajalik nõustada maa- ja omavalitsusi, et piirkondlikesse arengukavadesse ning teema- ja üldplaneeringutesse viidaks sisse looduslike pühapaikade traditsioonilist ilmet ning piirkondlikke eripärasid hoidvad ja/või taastavad sätted. Samavõrd oluline on nõustada keskkonnakaitsega tegelevaid asutusi kaitsealade kaitse-eeskirjade ja kaitsekorralduskavadesse pühapaikade kaitsega arvestavate sätete lisamisel.

VÄLJUND- NÄITAJAD

<i>Indikaatorid</i>	<i>Sihtväärtus 2020</i>
✓ toimuvad koolitused pühapaikade valdkonna tulevastele nõustajatele	aastas 2 koolitust 15le inimesele
✓ töötavad looduslike pühapaikade valdkonna nõustajad	igas maakonnas 1

3. ARENGUKAVA MAKSUMUSE PROGNOOS MEETMETE LÕIKES²⁴

Meetme nimetus	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Meede 1.1. Kaardistamiseks ja inventeerimiseks vajalike eelduste ja infrastruktuuri loomine	165416	151735	153739	153613	153757			
Meede 1.2. Looduslike pühapaikade kaardistamine ja inventeerimine	342347	195637	308936	261999	262287			
Meede 2.1. Looduslike pühapaikade õigusliku seisundi täpsustamine	0	0	0	0	0			
Meede 2.2. Looduslike pühapaikade kaitse korraldamine	22391	21337	21337	21337	21337			
Meede 3.1. Looduslike pühapaikade andmekogu koostamine ja arendamine	58806	55045	55045	55045	55045			
Meede 4.1. Avalikkuse teadlikkuse tõstmine ja väärtushinnangute kujundamine	116844	111827	111827	111827	111827			
Meede 4.2. Arengukava raames toimunud uuringute tulemuste tutvustamine	114000	114000	114000	114000	114000			
Meede 5.1. Looduslike pühapaikade korrastus- ja tähistustööde korraldamine	126902	125939	126015	126015	126207			
Meede 5.2. Maaomanike nõustamissüsteemi väljatöötamine ja rakendamine	0	2650	38517	2688	2784			
Kokku	946706	778170	929417	846525	847245	848000	850000	850000

²⁴ Eesmärgid on seatud lähtudes eeldusest, et on tagatud rahastamine vastavalt punktis 3 toodud arengukava maksumuse prognoosile. Tegelik rahastamise vähendamise korral ei ole seatud eesmärkide täies mahus täitmine võimalik.

4. ARENGUKAVA RAKENDAMINE JA SEIRE

Arengukava täitmise eest vastutab Kultuuriministeerium, kes juhtnõukogu ettepanekul täiendab või lõpetab arengukava.

Arengukava elluviimine toimub igal aastal koostatava rakendusplaani alusel, mis määratleb lähimal aastal elluviidavate meetmete spetsiifika, mahu ja organisatoorse korralduse.

Juhtnõukogu:

Arengukava elluviimist koordineerib Muinsuskaitseameti juurde moodustatav juhtnõukogu, kuhu kuuluvad:

1. Keskkonnaministeeriumi esindaja;
2. Kultuuriministeeriumi esindaja;
3. Siseministeeriumi (regionaalministri) esindaja;
4. Haridus- ja teadusministeeriumi esindaja;
5. Põllumajandusministeeriumi esindaja;
6. Muinsuskaitseameti esindaja;
7. Tartu Ülikooli esindaja;
8. Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koja esindaja;
9. Hiite Maja SA esindaja

Juhtnõukogu täidab järgmisi ülesandeid:

1. kinnitab rakendusplaani koos eelarvega;
2. kontrollib vahendite kasutamist;
3. kontrollib aastaaruandeid ja lõpparuannet;
4. esitab kultuuriministrile ettepanekuid arengukava täiendamiseks, pikendamiseks ja/või lõpetamiseks.

Rakendusasutus ja põhitäitja:

Arengukava elluviimist korraldab Tartu Ülikool, mis täidab järgmisi ülesandeid:

1. koostab arengukava rakendusplaani (hiljemalt kolme kuu jooksul käesoleva arengukava kinnitamisest arvates);
2. palkab projektijuhi ning moodustab töörühmad ning kaasab asutusi, ühendusi ja ettevõtteid arengukava eesmärkide saavutamiseks vajalike meetmete elluviimiseks;
3. koordineerib töörühmade ning kaasatud asutuste, ühenduste ja ettevõtete tegevust;

4. tellib meetmete elluviimiseks vajalikud tööd, sõlmib lepingud;
5. esitab juhtnõukogule arengukava täitmise aastaaruanded ja lõpparuande;
6. kavandab, moodustab ja täiendab looduslike pühapaikade andmekogu, valmistab ette, korraldab ja koordineerib välitöid ning kogutud materjalide vormistamist, teeb uurimistööd, koostab ekspertiise, tutvustab arengukava raames toimunud uuringute tulemusi, populariseerib valdkonda meediaprojektide, haridusprogrammide ja näituste korraldamise kaudu, töötab välja metoodilisi materjale, teostab ekspertiise ja osaleb partnerina koolituste korraldamisel;
7. vastutab juhtnõukogu poolt kinnitatud rakendusplaani ja eelarve täitmise eest.

Kaastäitjad:

Keskkonnaministeerium – arengukava täitmisel osalev ministeerium.

Siseministeerium – arengukava täitmisel osalev ministeerium.

Põllumajandusministeerium – arengukava täitmisel osalev ministeerium.

Haridus- ja Teadusministeerium – arengukava täitmisel osalev ministeerium.

Muinsuskaitseamet koordineerib pühapaikade säilitamiseks ja taastamiseks vajalike toetuste eraldamise põhimõtete väljatöötamist ning rakendamist, teostab ekspertiise, osaleb tööruhmade töös, metoodiliste materjalide koostamises, pühapaikade väärtustamisel ning nõustamissüsteemi loomisel ja rakendamisel; tagab pühapaikade andmekogu loomiseks vajaliku infotehnoloogilise infrastruktuuri ja andmekogu sidumise kultuurimälestiste riikliku registriga, samuti töötab välja ettepanekud looduslike pühapaikade kui kultuurimälestiste eraldiseisva liigi moodustamiseks.

Eesti Kirjandusmuuseum teeb uurimistööd, töötab partnerina välja metoodilisi materjale, osaleb partnerina andmekogu kavandamisel ja moodustamisel, välitöödel ja ekspertiiside koostamises.

Kõrgkoolid korraldavad looduslike pühapaikade loengu- ja seminarikursusi, suunavad üliõpilasi looduslike pühapaikade uurimisse, osalevad partnerina uurimistöös ning nõustamissüsteemi loomisel ja rakendamisel.

Hiite Maja Sihtasutus osaleb partnerina looduslike pühapaikade andmekogu loomises, välitööde ettevalmistamises ja korraldamises ning kogutud materjalide vormistamisel, teeb uurimistööd,

tutvustab arengukava raames toimunud uuringute tulemusi, populariseerib valdkonda meediaprojektide, haridusprogrammide ja näituste korraldamise kaudu, töötab välja metoodilisi materjale, teostab ekspertiise ja osaleb koolituste korraldamisel.

Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koda osaleb tööruhmade töös, töötab partnerina välja metoodilisi materjale, osaleb andmekogu loomises, osaleb välitöödel, ekspertiiside koostamises, pühapaikade väärtustamises ning koolituste korraldamisel.

Kohalikud omavalitsused osalevad partnerina looduslike pühapaikade toetusmeetmete väljatöötamisel ja rakendamisel, omanike nõustamisel ja valdkonna populariseerimisel.

Kolmas sektor nõustab omanikke, korraldab koolitusi, osaleb partnerina välitöödel ning metoodiliste materjalide väljatöötamisel.

Ärisektor (sh füüsilisest isikustest ettevõtjad) kaasatakse vajadusel koolituste korraldamisse ning nõustamissüsteemi rakendamisse.

5. ARENGUKAVA SEOSSED TEISTE STRATEEGILISTE DOKUMENTIDEGA

Eestis on käivitunud mitu riiklikku strateegiat, arengukava ja programmi, mis puudutavad looduslike pühapaikade valdkonda. Käesolev arengukava toetab järgmiste strateegiliste dokumentide eesmärkide saavutamist:

Kultuuriministeeriumi valitsemisala:

Eesti riigi kultuuripoliitika põhialused²⁵ deklareerib, et riik väärtustab looduslikku ja ajaloolist keskkonda kui üht olulist rahvusliku identiteedi kandjat, et ka tulevased põlvkonnad saaksid osa looduslikust ja inimese loodud kultuuripärandist – nii vaimse kui materiaalse kultuuri avaldumisvormides.

Kultuuriministeeriumi strateegilise arengukava 2013–2016²⁶ meetme 2 „Vaimse ja materiaalse kultuuripärandi mitmekesisuse säilitamise ja vahendamise toetamine“ raames nähakse ühe olulisema tegevusena ette looduslike pühapaikade arengukava uue perioodi suundade väljatöötamine ja rakendamist.

Kultuuriministeeriumi strateegilise arengukava 2014–2017²⁷ alusel kuulub Kultuuriministeeriumi lähiaja rõhuasetuste hulka vaimne ja materiaalne kultuuripärand ning oluliseks peetakse kultuuripärandiga seotud alusuuringute korraldamist, õigusaktide täpsustamist ning pärandi digiteerimist.

Kultuuriministeeriumi valdkondliku arengukava Digitaalne kultuuripärand 2007-2010 peaesmärk on tagada kultuuripärandi digiteerimise, digitaalsena säilimise ja kasutamise valdkonna tõhus koordineerimine.

Muinsuskaitseameti strateegiline arengukava 2011-2014²⁸ väärtustab kultuuripärandit terviklikult, vaimne ja aineiline pärand ei ole lahutatud. Kultuuripärandi tervikliku väärtustamise saavutamiseks ja vaimse ning ainelise pärandi lähendamiseks soovitakse kultuurimälestise objektipõhiselt kaitselt areneda keskkonnavalasele kaitsesele. Arengukava näeb ette valdkondliku arengukava „Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine.“ jätkamise.

²⁵ <https://www.riigiteataja.ee/akt/76129>

²⁶ http://www.kul.ee/webeditor/files/arengukavad/Kultuuriministeeriumi_arengukava_2013-2016_kinnitatud.pdf

²⁷ http://www.kul.ee/webeditor/files/arengukavad/KUM_arengukava_2014_2017.pdf

²⁸ <http://www.muinas.ee/meie/eesmargid>

Muud:

Säästva arengu riiklik strateegia “Säästev Eesti 21”²⁹ peasiht on ühendada üleilmsest konkurentsist tulenev edukusenõue säästva arengu põhimõtete ning Eesti traditsiooniliste väärtuste ja omanäolise kultuuriruumi säilitamisega. Jätksuutlikkuse hindamise aluseks on muuhulgas Eesti kultuuriruumi ulatus, mida väljendab eesti kultuuri materialiseerumise määr maastikes ja märgilises keskkonnas. Ajaloolised looduslikud pühapaigad on osa Eesti maastikest ja märgilisest keskkonnast ning nende hoidmine rikastab meie kultuuriruumi.

Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2011–2015³⁰ näeb kultuuripoliitika osas ette looduslike pühapaikade programmi rahastamist, sealhulgas Euroopa Liidu vahenditest.

Keskkonnaministeeriumi Looduskaitse arengukava aastani 2020³¹ nimetab looduslikke pühapaiku Eesti maastike üheks haruldasemaks ning samas ohustatumaks osaks, mis hoiavad olulist osa kogu Euroopa maastiku- ning kultuuripärandist. Probleemina nähakse pühapaikade vähest uuritust ning suurt ohustatust. .

Keskkonnaministeeriumi Keskkonnastrateegia aastani 2030³² ja **keskkonnategevuskava 2007–2013**³³ üks eesmärke on tagada loodus- ja kultuurimaastike (s.h hiied) mitmekesisuse säilimine ja toimivus läbi traditsioonilise asustuse ja maakasutuse. See loob eelduse maastikulise ja bioloogilise mitmekesisuse ning ökoloogiliste funktsioonide säilimiseks.

Keskkonnaministeeriumi Eesti looduskaitse arengukava aastani 2035³⁴ (eelnõu) kohaselt tagab loodus- ja kultuurimaastike mitmekesisuse säilimine ja suurenemine ning toimivus läbi traditsioonilise asustuse ja maakasutuse kultuuripärandi säilimise, eelkõige maapiirkondades.

Põllumajandusministeeriumi Eesti maaelu arengu strateegia 2007–2013³⁵ sätestab, et kultuuripärandi objektide (mille hulka kuuluvad ka looduslikud pühapaigad) tähtsaim väärtus seisneb koha identiteedi hoidmises. Seetõttu tuleb tagada nende säilimine ajaloolist ilmet respektierides. Strateegia üheks eesmärgiks on paikkonna säilitamine ning prioriteetsete tegevuste loetelus on välja toodud niisuguste vähetootlike investeeringute soodustamine, mis aitavad kaasa kultuuripärandi ja

²⁹ http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=90658/SE21_est_web.pdf

³⁰ <http://www.valitsus.ee/et/valitsus/tegevusprogramm>

³¹ http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1186984/LAK_lop.pdf

³² <http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=462256/keskkonnastrateegia.pdf>

³³ http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1131705/Keskkonnategevuskava_2007-2013_uuendatud.pdf

³⁴ http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=181566/Looduskaitse_arengukava100506.pdf

³⁵ http://www.agri.ee/public/MAK2007_muudatustega_07_201209.pdf

maastikulise mitmekesisuse säilitamisele. Nimetatud eesmärki toetavad ka käesoleva arengukava meetmed.

Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi Eesti riikliku turismiarengukava 2014-2020 (eelnõu) kohaselt on Eesti turismisektori tugevuseks suures osas riigi ajaloo-, kultuuri- ja looduspärand.

Haridus- ja Teadusministeeriumi riiklik programm Humanitaar- ja loodusteaduslikud kogud (2004-2008) keskendub kogude digiteerimise ja kasutusvõimaluste ajakohastamisele, kogude andmebaaside koostamisele/täiustamisele ja sobivate andmevõrkude seostamisele. Nimetatud eesmärgiga seondub käesoleva arengukava raames looduslike pühapaikade andmekogu loomine ja arendamine.

Haridus- ja Teadusministeeriumi riiklik programm Eesti keel ja rahvuslik mälu (2004–2008) tõdeb, et eestlaste keeleline ja kultuuriline identiteet on seatud välise surve alla, mistõttu selle säilitamine vajab üha suuremat riiklikku hoolt ja toetust. Rahvus, kes kaotab oma ajaloolis-kultuurilise mälu, kaotab peagi oma identiteedi ja on määratud häbumisele. Programm peab muuhulgas oluliseks tavaliste inimeste mälestuste ja rahvapärимuse kogumise jätkamist ning elektrooniliste andmekandjate kasutamist rahvusliku mälu kui identiteedikandja tutvustamisel ja väärtustamisel. Käesoleva arengukava raames teostatavate välitööde käigus on oluline rahvapärимuse ulatuslik kogumine.